

Į auką orientuotas ir tarpsektorinis požiūris kovoje su neapykantos nusikaltimais

Gerosios praktikos vadovas

Counter**Hate**

Improving the assistance of victims of hate **crimes** through a victim-centered and intersectional approach

Į auką orientuotas ir tarpsektorinis požiūris kovoje su neapykantos nusikaltimais

Gerosios praktikos vadovas

CounterHate

Improving the assistance of victims of hate crimes
through a victim-centered and intersectional approach

Į aukas orientuotas ir tarpsektorinis požiūris kovoje su neapykantos nusikaltimais. Gerosios praktikos vadovas

Autoriai: Róbert Buzsáki, Tamás Dombos, Eszter Polgári, Alexandra Sipos

Tyrimai ir apžvalga: Monika Antanaitytė, Núria Borràs, Maja Ladić, Vasileios Margaritis, Jordi Mas Grau, Theodora Morou

Teksto korektūra: Dávid Baqais, Luca Dudits

Dizaino koncepcija: Ariana Alexandropoulou, Socialinės veiklos ir inovacijų centras KMOP

Maketavimas: Szabó Leidejas: Háttér Society

ISBN:

978-615-5707-38-4 (electronic version)

978-615-5707-37-7 (print version)

Finansuoja Europos Sąjunga. Išsakytos nuomonės ir požiūriai yra tik autoriaus (-ių) atsakomybė ir nebūtinai atspindi Europos Sąjungos ar Teisingumo ir vartotojų reikalų generalinio direktorato požiūrį ir nuomonę. Nei Europos Sąjunga, nei projekto lėšas skirianti institucija negali būti už juos atsakingos.

Turinys

IŽANGA ... 6

SANTRAUKA ... 8

DĖMESYS AUKOMS REAGUOJANT Į NEAPYKANTOS

NUSIKALTIMUS ... 10

TARPSEKTORIŠKUMAS REAGUOJANT Į NEAPYKANTOS
NUSIKALTIMUS ... 15

KAS YRA GEROJI PRAKTIKA? ... 20

PARAMA AUKOMS ... 23

PRANEŠIMAI APIE NEAPYKANTOS NUSIKALTIMUS ... 31

TYRIMO IR BAUDŽIAMOJO PERSEKIOJIMO
VYKDYMO PROTOKOLAS ... 38

SPECIALISTŲ MOKYMAS ... 43

PROFESINĖ SPECIALIZACIJA ... 49

TARPSEKTORINIS BENDRADARBIAVIMAS ... 54

BENDRUOMENĖS ATSAKAS ... 61

INFORMUOTUMO DIDINIMAS ... 64

DOKUMENTAVIMAS ... 69

RODYKLĖ ... 74

Ižanga

Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba tiesiogiai veikia ne tik pavienius asmenis ir grupes, ši baimę kelianti diskriminacija ardo mūsų visuomenės struktūrą, nes kenkia žmogaus teisių apsaugai ir socialinei sanglaudai, kurią branginame.

Mes pasisakome prieš šiuos baises veiksmus ir mūsų ryžtas atsispindi Europos Sąjungos teisinėje ir politinėje sistemoje. Tai apima 2008 m. pamatinį sprendimą, kuriuo įpareigojama kriminalizuoti viešą smurto ir neapykantos kurstymą įvairiais pagrindais, ir 2012 m. Nusikaltimų aukų teisių direktyvą, kuria užtikrinama, kad aukos gautų reikiamą paramą ir apsaugą, nustatant būtiniausius nusikaltimų aukų teisių, paramos ir apsaugos standartus.

Nepaisant šių reikšmingų pasiekimų, vis dar išlieka praktinio šios politikos taikymo spragų, ypač atsižvelgiant į neapykantos nusikaltimų tarpsektorinį pobūdį ir aukų poreikius. Atsižvelgiant į tai, ES aukų teisių strategija (2020–2025 m.) siekiama įgalinti aukas ir užtikrinti, kad jos galėtų naudotis savo teisėmis nepriklausomai nuo jų buvimo vietos ES. Siekdami dar labiau prisidėti prie to, kad mūsų Sąjunga taptų gerai veikiančia laisvės, saugumo ir teisingumo erdve, taip pat pasiūlėme peržiūrėti Nusikaltimų aukų teisių direktyvą. Siekiame užtikrinti veiksmingą nuosprendžių ir teismo sprendimų baudžiamosiose bylose pripažinimą, didinti saugumą gerinant pranešimų apie nusikaltimus teikimą ir įtvirtinti į aukas orientuotą teisingumą, užtikrinant, kad būtų pripažįstamos aukų teisės ir jomis remiamasi.

Internete neapykantos kalba ypač paplitusi. Todėl neseniai paskelbtame komunikate „Nėra vietos neapykantai“ raginame visus europiečius pasipriešinti neapykantai tiek fiziniame, tiek internetiniame erdvėje ir pasisakyti už toleranciją ir pagarbą. Be to, Skaitmeninių paslaugų aktu socialinės žiniasklaidos bendrovės įpareigojamos aktyviai stebėti savo platformas ir operatyviai šalinti neteisėtą

neapykantos kalbą, taip sprendžiant vis didėjančią smurto internete grėsmę. Nuo 2024 m. vasario mėn. Skaitmeninių paslaugų direktyvos taisyklės visiškai įsigalios ir bus taikomos visoms platformoms.

Vis dėlto realybė išlieka sudėtinga, o mūsų lygybės sąjungos, pagrįstos įtrauktimi ir pagarba, viziją kvestionuoja nenugalėta neapykanta ir jos padariniai. Tai tikrovė, kuri reikalauja ne tik politikos ir strategijų, bet ir bendrų veiksmų, drąsos ir nepaliaujamo teisingumo siekio.

Žironos universiteto vadovaujamas projektas „COUNTER-HATE“, finansuojamas pagal Europos Sąjungos teisingumo programą, yra šios kelionės priešakyje. Šis vadovas nėra tik gairės – jis yra galinga priemonė mūsų kovos su neapykanta arsenale, pateikianti esminį veiksmų planą.

Kaip už lygybę atsakinga Europos Komisijos narė, esu susirūpinusi, kad neapykantos nusikaltimų aukoms teko patirti tai, ką jos patyrė, tačiau esu dėkinga už jų drąsą ir atsparumą kalbėti ir mesti iššūkį agresoriams. Jų istorijos nuolat primena, kad mūsų misija yra neatidėliotina. Šis vadovas – tai kvietimas kiekvienam mūsų Sąjungos profesionalui, įstatymų leidėjui ir piliečiui. Turime vieningai stengtis įgyvendinti šią praktiką, tiesti supratimo tiltus ir kurti ateitį, kurioje neapykanta neras prieglobsčio.

HELENA DALLI
ES lygybės komisarė

Santrauka

Neapykantos nusikaltimai prieš įvairias socialines grupes yra rimta socialinė problema daugelyje Europos Sąjungos šalių. Nors pastaraisiais metais ES ir valstybės narės vis daugiau dėmesio skiria šiai problemai, tačiau nėra atsižvelgiama į neapykantos nusikaltimų kryžminių pobūdį ir skiriamas nepakankamas dėmesys aukų problemoms. Šiai problemai spręsti skirtas Europos Sąjungos teisingumo programos finansuojamas projektas „*Kova su neapykanta: pagalbos neapykantos nusikaltimų aukoms gerinimas taikant į aukas orientuotą ir tarpsektorinį požiūrį*“. Remdamasis pagal projektą atlikto tyrimo medžiaga, šis vadovas siekia padėti specialistams, atkreipdamas dėmesį į gerą patirtį reaguojant į neapykantos nusikaltimus šešiose projekte dalyvavusiose šalyse (Graikijoje, Vengrijoje, Ispanijoje, Italijoje, Lietuvoje, Slovėnijoje ir Ispanijoje). Nors šis vadovas nėra pirmasis gerosios praktikos šioje srityje rinkinys, jo išskirtinumas yra tas, kad jame daugiausia dėmesio skiriama tarpsektoriškumui ir orientacijai į aukų poreikius.

Vadovas pradedamas dviem skyriais, kuriuose pateikiamos išvalgos apie į aukas orientuoto požiūrio ir tarpsektoriškumo aktualijas, aprašomi jų keliami iššūkiai ir pagrindiniai iš jų išplaukiantys principai. Po to aprašoma mūsų metodika: kaip nustatėme ir patvirtinome gerą patirtį, kurią įtraukėme į vadovą. Gerosios patirties aprašymą suskirstėme į devynis skyrius, kurių kiekviename daugiausia dėmesio skyrėme tam tikros rūšies veiklai ar intervencijai, t. y. paramai aukoms, pranešimams, tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo vykdymo protokolui, specialistų mokymui, profesinei specializacijai, tarpsektoriniam bendradarbiavimui, bendruomenės atsakui, informuotumo didinimui ir dokumentavimui. Nusprendėme neskirti dėmesio teisės aktams, visų pirma todėl, kad vadovas skirtas

praktikuojantiems specialistams, kurie jau veikia pagal tam tikrus teisės aktus, taip pat todėl, kad daugumoje projekto šalių pagrindinės problemos kyla ne dėl pačių teisės aktų spragų, o dėl jų įgyvendinimo. Kiekvienas skyrius yra panašios struktūros, pradedant problemos aprašymu, kuriame išryškintos problemos, kurias siekiama spręsti konkrečia intervencija. Toliau skyriuose pateikiama išsami gerosios praktikos, kurią identifikavome projekte šalyse, analizė, taip pat trumpesnis panašios gerosios praktikos iš kitų šalių aprašymas. Kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiama patarimų, rekomendacijų ir naudingų šaltinių, kurie gali padėti specialistams įdiegti panašią gerą praktiką.

Dėmesys aukoms reaguojant į neapykantos nusikaltimus

Istoriškai **nukentėjusiųjų** teisės, patirtis ir gerovė **nebuvo svarbiausi baudžiamosios teisės aspektai**. Baudžiamosios teisės tikslas buvo kodifikuoti tai, ką valstybė (veikdama visos bendruomenės vardu) moraliai laiko blogiu, ir bausti tuos, kurie atlieka moraliai nepriimtinas veikas. Taigi baudžiamoji teisė buvo daug labiau susijusi su valstybės ir bendruomenės noru išreikšti savo pasmerkimą neteisėtiems veiksams ir nubausti kaltininkus, o ne su teisingumo vykdymu nukentėjusiajam ir jo teisių atkūrimu.¹ Jei **nukentėjusieji** ir vaidino kokį nors vaidmenį procese, **jie buvo nustumti į liudytojų**, kurie gali padėti tyrimui ir baudžiamajam persekiojimui prisidedami informacija, padedančia nustatyti kaltininką ir įrodyti nusikaltimą, **vaidmenį**.² Baudžiamasis procesas buvo daug labiau orientuotas į kaltinamųjų teisių apsaugą ir neteisėto baudžiamąjį persekiojimo prevenciją, o ne į tai, kad būtų užtikrinta, jog procesas neturės neigiamo poveikio aukai arba kad auka galės išsakyti savo nuomonę.

Pastaraisiais dešimtmečiais vykdant baudžiamosios teisės reformas vis dažniau atsižvelgiama į nukentėjusiųjų interesus. Tai atsirado pripažinus, kad baudžiamąjį proceso metu nukentėjusiesiems padaryta žala (t. y. **antrinė viktimizacija**) gali būti didesnė už paties nusikaltimo padarytą žalą. Antrinės viktimizacijos baimė gali užkirsti kelią aukoms pranešti apie patirtus nusikaltimus arba lemti nepakankamą nukentėjusiojo bendradar-

1 Zedner, L. (1994). Žalos atlyginimas ir atpildas: Ar jie suderinami? *Modern Law Review*, 57(2), 228–250. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.1994.tb01934.x>

2 Wechsler, R. J. (2022). Aukos kaip priemonės. *Washington Law Review*, 97(2), 507–580.

biavimą, jei baudžiamasis procesas jau pradėtas.³ Taigi rūpintis nukentėjusiųjų gerove yra ne tik teisinga, bet ir būtina, kad baudžiamasis procesas būtų veiksmingas.

Įvairiomis nacionalinėmis ir tarptautinėmis priemonėmis ir dokumentais, pavyzdžiui, Europos Sąjungos Aukų teisių direktyva⁴ siekiama įvesti arba sustiprinti į aukas orientuotą požiūrį, pabrėžiant, kad **aukų teisės turi būti pripažįstamos ir gerbiamos viso baudžiamąjo proceso metu**. Europos Komisija taip pat patvirtino, kad pastaraisiais metais išaugo į aukas orientuoto teisingumo poreikis, todėl jos pasiūlyme⁵ iš dalies pakeisti Nukentėjusiųjų teisių direktyvą pabrėžiama būtinybė sukurti palankią aplinką, kurioje aukos būtų pripažįstamos ir galėtų remtis savo teisėmis.

Lyginant su kitų nusikaltimų aukomis, **neapykantos nusikaltimų aukos atsiduria ypatingoje situacijoje, kuri skiriasi arba gali skirtis nuo „įprastų“ nusikaltimų aukų situacijos**. Neapykantos nusikaltimų aukos nukenčia dėl to, kas jie yra arba kas, nusikaltėlių nuomone, jie yra; paprasčiau tariant, jie užpuolami dėl tam tikros savybės ar tapatybės aspekto. Jie išskiriami dėl nekintamos savybės, t. y. dėl to, ko jie negali kontroliuoti; todėl jiems pagrįstai atrodo, kad neapykantos motyvuotą incidentą ir jo pasekmes sunku suprasti. Taip pat reikia atsižvelgti į tai, kad neapykantos nusikaltimai turi platesnį poveikį visai grupei, kuriai priklauso auka: bendruomenės nariai jaučia aukos pažeminimą ir skausmą, jiems visiems gali kilti vienoda grėsmė. Neapykantos nusikaltimų aukoms teikiamos pagalbos

3 Erentzen, C., & Schuller, R. (2020). Tamsiųjų neapykantos figūrų tyrinėjimas: Tyrimas: patirtis, susijusi su policijos šališkumu ir nepakankamu pranešimų apie neapykantos nusikaltimus teikimu. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 62(2), 64–97. <https://doi.org/10.3138/cj-cj.2019-0035>

4 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, (2012). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>

5 Pasiūlymas dėl direktyvos, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/JHA, (2023). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0424>

svarbą pagrindžia tai, kad išpuolis prieš asmenis gali būti laikomas išpuoliu prieš visa bendruomenę⁶

Siekiant užtikrinti tinkamą ir neapykantos nusikaltimų aukų poreikius atitinkančią paramą, baudžiamojo proceso ir viso pagalbos neapykantos nusikaltimų aukoms proceso metu, turėtų būti taikomas į auką orientuotas požiūris.

Į aukas orientuotu požiūriu aukų teisės, orumas, patirtis, taip pat jų gerovė ir saugumas yra visų veiksmų, kurių imamasi reaguojant į neapykantos nusikaltimus, prioritetas. Šis sistemingas paramos būdas užtikrina aukų dalyvavimą procedūroje, vykdomoje dėl nusikaltimo, nuo kurio jos nukentėjo. Tai kartu padeda užtikrinti, kad šiuo kritiniu laikotarpiu būtų tinkamai atsižvelgiama į aukų poreikius. Remiantis turimomis gairėmis ir teisiniais dokumentais, tokiais kaip Nukentėjusiųjų teisių direktyva, siekiant į aukas orientuoto požiūrio, turi būti užtikrintos šios teisės:

- 1. TEISĖ BŪTI TRAKTUOJAMAM PAGARBIAI.** Tam reikia, kad bet kokio nusikaltimo aukos būtų pripažįstamos kaip tokios ir su jomis būtų elgiamasi pagarbiai, jautriai ir profesionaliai, nediskriminuojant jų dėl jokių priežasčių, įskaitant rasę, odos spalvą, tautybę, nacionalinę ar socialinę kilmę, klasę, kastą, religiją, tikėjimą, politines pažiūras, lytį, kalbą, seksualinę orientaciją, lytinę tapatybę, amžių, negalią, gyvenamąją vietą, turtą, gimimą ar sveikatą.
- 2. TEISĖ BŪTI APSAUGOTAM.** Visi nukentėję asmenys turi būti apsaugoti nuo tolesnio persekiojimo ar bet kokio bauginimo. Tai taikoma ne tik aukoms, bet ir liudytojams, šeimos nariams ir kiekvienam proceso dalyviui. Apsauga – tai fizinės, psichologinės ir emocinės apsaugos priemonės. Taip pat reikia atsižvelgti į tai, kad ne tik kaltininkų, bet ir valdžios institucijų veiksmai gali būti žalingi, todėl aukas reikia nuo jų apsaugoti.
- 3. TEISĖ Į PRIVATUMĄ IR KONFIDENCIALUMĄ.** Geriausias būdas skatinti aukų kreipimąsi į įvairias paramos tarnybas, yra užtikrinti privatumą ir konfidencialumą; siekiant išvengti tolesnės žalos, taip pat svarbu konfidencialia išlaikyti bet kokią informaciją, kuri galėtų padėti identifikuoti

aukas. Tačiau tokia teisė į privatumą gali prieštarauti kaltinamojo teisei į informaciją, reikalingą veiksmingai gynybai.

- 4. TEISĖ GAUTI INFORMACIJĄ.** Tai reiškia, kad pirmiausia aukoms reikia gauti tinkamą informaciją apie savo teises, įskaitant pagrindinę informaciją apie galimas paramos paslaugas, procedūras, apsaugą, teisinę pagalbą ir galimą kompensaciją, o vėliau ir informaciją apie procesą.
- 5. TEISĖ Į TEISINGUMĄ IR ATSAKOMYBĘ.** Nukentėjusieji turi teisę kreiptis į teismą ir siekti teisingumo bei kaltinamojo patraukimo atsakomybėn visais įmanomais būdais, pasinaudojant prieinamomis procedūromis.
- 6. TEISĖ Į ŽALOS ATLYGINIMĄ.** Nukentėjusieji turi teisę naudotis visomis prieinamomis priemonėmis, jei mano, kad jų patirta žala nebuvo tinkamai atlyginta ar kompensuota.
- 7. TEISĖ BŪTI SAUGOMAM.** Nukentėjusieji turi teisę būti išklaustyti ir pateikti įrodymus proceso metu. Tai apima ir rašytinius pareiškimus.
- 8. TEISĖ APSKŪSTI PRIIMTĄ SPRENDIMĄ.** Jei aukų teisių nebuvo paisoma, jos turi teisę užginčyti bet kokį sprendimą, kuris, jų manymu, yra nepakankamas.
- 9. TEISĖ NUSPREŠTI, KAIP DALYVAUTI PROCESU.** Nors tai gali prieštarauti baudžiamojo proceso poreikiams, institucijos ir paslaugų teikėjai, vykdydami procesą ar teikdami paramą, turėtų kiek įmanoma labiau atsižvelgti į aukų poreikius.
- 10. TEISĖ GAUTI PAGALBĄ IR PARAMĄ.** Aukoms gali prireikti teisinės ir praktinės pagalbos, kad galėtų pasinaudoti baudžiamąja procedūra, taip pat ir kitų formų pagalba, pavyzdžiui, finansinės ar psichologinės paramos. Už šių paslaugų teikimą visų pirma atsakingos valstybės ir jas teikiančios viešosios įstaigos, tačiau pilietinės visuomenės organizacijos (PVO) gali turėti geresnes galimybes pasiūlyti šias paslaugas, pritaikytas prie konkrečių tam tikrų aukų grupių, pavyzdžiui, neapykantos nusikaltimų aukų arba aukų, priklausančių tam tikroms socialinėms grupėms, poreikių. Paramos paslaugos turėtų būti prieinamos ir veiksmingos.

⁶ Normantaitė, K. (2018). Neapykantos nusikaltimų aukos. In E. Leonaitė (Ed.), *Bendravimas su nusikaltimų aukomis, vadovas pareigūnams* (p. 52–53). Žmogaus teisių stebėjimo institutas. <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/01/Handbook-for-Officers-HRMI.pdf>

Norint veiksmingai įgyvendinti šias teises, reikia, kad visi specialistai, dalyvaujantys procese arba bendraujantys su aukomis, žinotų apie šias teises ir imtųsi aktyvių priemonių joms užtikrinti.

Kiti ištekliai

- ▶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2020). *Neapykantos nusikaltimų aukos baudžiamojo teisingumo sistemoje. Praktinis vadovas*. ESBO Demokratinų institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). <https://www.osce.org/odihr/447028>.

Reagavimo į neapykantos nusikaltimus tarpsektoriškumas

Pastaraisiais metais tarpsektoriškumo sąvoka labai paplito akademinėje bendruomenėje, pilietinėje visuomenėje, taip pat teisėje bei viešojoje politikoje. Šį terminą XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje⁷ įvedė amerikiečių teisės mokslininkė Kimberlé Crenshaw, parodydusi, kad teisė dažnai nesugeba išspręsti juodaodžių moterų, kurios priklauso dviem nepalankioje padėtyje esančioms grupėms, ir juodaodžių, ir moterų, problemų, o jų specifinės problemos nepatenka į teisės, viešosios politikos ir pilietinės visuomenės aktyvizmo akiratį, kuriame paprastai dėmesys sutelkiamas tik į vieną nelygybės aspektą, pavyzdžiui, rasę arba lytį.

Paprastiau tariant, tarpsektoriškumo principas reiškia, kad įvairios nelygybės kryptys, tokios kaip lytis, rasė, etninė kilmė, religija, klasė, seksualinė orientacija, lytinė tapatybė, amžius, negalia ar migracijos statusas, neveikia nepriklausomai viena nuo kitos, bet sukuria **persidengiančias ir tarpusavyje susijusias diskriminacijos ar nepalankios padėties sistemas**. Tai labiausiai pastebima, kai asmenys vienu metu priklauso kelioms nepalankioje padėtyje esančioms grupėms, pavyzdžiui, musulmonėms moterims, skurdžiai gyvenantiems neįgaliesiems arba gėjams ir lesbietėms, gyvenantiems mažose gyvenvietėse, kuriose mažiau galimybių naudotis infrastruktūra. Tačiau tarpsektoriškumas yra daug platesnė sąvoka, kuria

7 Crenshaw, K. (1989). Rasės ir lyties sankirtos demarginalizavimas: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 8 straipsnis (139–167). <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>
Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins (Žemėlapių sudarymas pakraščiuose): K.: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>

atkreipiamas dėmesys į tai, kad nė viena socialinė grupė nėra vienalytė: bet kurioje socialinėje grupėje, pavyzdžiui, moterų, romų ar LGBTIQ asmenų, yra **daugiau ir mažiau privilegijuotų narių, kurių poreikiai ir interesai gali skirtis**. Tarpusavyje susikertantys nelygybės aspektai reiškia, kad kiekvienas asmuo turi savo unikalią diskriminacijos ir spaudos patirtį.

Nors šis pastebėjimas gali atrodyti savaime suprantamas, verta atkreipti dėmesį į tai, kiek daug teisės aktų, politikos ir pilietinės visuomenės priemonių yra sukurta remiantis monokategorine logika, kai **dėmesys sutelkiamas į vieną nelygybės ašį, neatsižvelgiant į visas kitas**. Pilietinės visuomenės grupės dažnai teikia paslaugas ir atstovauja vienos socialinės grupės, pavyzdžiui, moterų, etninių mažumų, neįgaliųjų ar LGBTIQ asmenų, interesams, tačiau į kokią organizaciją turėtų kreiptis neapykantos nusikaltimo auka, jei ji patyrė diskriminaciją ar smurtą dėl to, kad yra moteris ir priklauso etninei mažumai? Ji gali kreiptis į organizaciją, kuri specializuojasi etninės priklausomybės srityje, tačiau tuomet incidento lyčių aspektas gali būti nustumtas į šalį arba atvirksčiai, todėl sudėtingi ir individualūs aukos poreikiai nebus patenkinti. Daugelyje šalių apsauga nuo diskriminacijos ar smurto skirtingais pagrindais įtvirtinta skirtinguose įstatymuose arba pagal skirtingas to paties įstatymo nuostatas, o tai verčia baudžiamosios justicijos institucijas sutelkti dėmesį tik į vieną veikos aspektą. Net jei tai nenumatyta įstatymuose, teisininkai ir prokurorai gali sutelkti dėmesį tik į vieną incidento aspektą, jei tai suteikia daugiau galimybių priimti procesinį sprendimą.

Reaguojant į neapykantos nusikaltimus, tarpsektoriškumas kelia tris gana skirtingus iššūkius. Pirma, neapykantos nusikaltimas gali būti **įvykdytas dėl kelių šališkumo motyvų, pavyzdžiui**, kai romas gėjus užpuolamas ir dėl rasistinių, ir dėl homofobinių motyvų arba kai hidžabą dėvinti musulmonė užpuolama ir dėl islamofobinių, ir dėl seksistinių motyvų. Laikantis tarpsektorinio požiūrio reikėtų, kad baudžiamosios justicijos sistema atsižvelgtų į visus esamus skirtingus šališkumo motyvus: kad nusikaltimas būtų užregistruotas ir kaip rasistinis, ir kaip homofobinis, ir kaip islamofobinis, ir kaip seksistinis; kad nusikaltimų statistikoje jis būtų nurodytas abiejose kategorijose (o idealiu atveju – ir konkrečioje tarpsektorinėje arba kelių motyvų kategorijoje); kad skiriant bausmę būtų atsižvelgta į visus

šališkumo motyvus (galbūt skiriant didesnę bausmę, atitinkančią didesnį nusikaltimo poveikį aukai ir įvairioms nukentėjusioms bendruomenėms).

Antra, tarpsektoriškumo aspektas gali būti svarbus ir tais atvejais, kai yra tik vienas šališkumo motyvas: išsilavinimo lygio, finansinės padėties, migracijos statuso ar negalios skirtumai gali turėti įtakos tam, kaip auka reaguoja į nusikaltimą, jos sprendimą pranešti arba nepranešti apie nusikaltimą, taip pat jos gebėjimą veiksmingai dalyvauti baudžiamajame procese. Taigi neapykantos nusikaltimų aukų poreikiai skiriasi ne tik nuo kitų rūšių nusikaltimų aukų ir ne tik pagal šališkumo motyvus, kuriais remiantis buvo padarytas nusikaltimas, bet ir **priklauso nuo kitų aukos asmeninių savybių, tapatybės ar gyvenimo situacijų, kurios nebuvo tiesiogiai susijusios su pačiu išpuoliu**⁸. Todėl sprendžiant dėl apsaugos priemonių ar paramos rūšių, kurių gali prireikti aukai, reikia atidžiai ir individualiai įvertinti aukos poreikius.⁹ Išsami neapykantos aukų asmeninių savybių ar kilmės analizė taip pat gali padėti veiksmingiau nukreipti prevencinius veiksmus, jei statistiniai duomenys rodo, kad tam tikros žmonių grupės dažniau nukenčia nuo skirtingų neapykantos nusikaltimų kategorijų, pagrįstų skirtingais šališkumo motyvais.

Galiausiai, tarpsektoriškumas gali būti svarbus ne tik aukoms, bet ir nusikaltėliams. Struktūriškai baudžiamosios justicijos sistema gali būti nepalanki tam tikroms asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, grupėms: jos dažniau nustatomos ir patraukiamos baudžiamojon atsakomybėn arba joms dažniau skiriamos griežtesnės sankcijos, pavyzdžiui, kai neapykantos nusikaltimų teisės aktai neproporcingai dažniau taikomi asmenims iš rasinių ar etninių mažumų dėl nusikaltimų, nukreiptų prieš daugumos aukas¹⁰ arba kai migrantai ir etninių mažumų atstovai kaltinami dėl padidėjusio

8 Iganski, P., & Lagou, S. (2015). Neapykantos nusikaltimai vieniems kenkia labiau nei kitiems: Tai turi įtakos teisingam nusikaltėlių nuteisimui. *Journal of Interpersonal Violence*, 30, 1696–1718. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0886260514548584>.

9 Apie individualių poreikių vertinimą žr. skyrių apie paramą aukoms.

10 Bárd, P. (2014). A gyűlölet-bűncselekmények hatékony üldözésének társadalmi feltételrendszerre. In A. Borbíró, É. Inzelt, K. Kerezsi, M. Lévy, L. Podolez (Eds). *A bűntető hatalom korlátainak megtartása: a bűntetés mint végső eszköz Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére* (p. 29–39). Eötvös Kiadó.

homofobinių ar antisemitinių nusikaltimų skaičiaus¹¹. Tai, kuo siekiama apsaugoti vieną nepalankioje padėtyje esančią visuomenės grupę (aukos grupę), gali baigtis kitos nepalankioje padėtyje esančios visuomenės grupės (nusikaltėlio grupės) stigmatizavimu. Baudžiamosios teisės atsakas į neapykantos nusikaltimus gali atsitiktinai **padidinti socialinę neteisybę, o ne ją pašalinti**, o politiniai veikėjai gali tai panaudoti savo naudai.

Europos Sąjungos lygybės politikoje vis dažniau pripažįstamas tarpsektoriškumas. Visose naujausiose Europos Komisijos parengtose konkrečiose lygybės strategijose¹² raginama laikytis tarpsektorinio požiūrio. Pavyzdžiui, kovos su rasizmu veiksnių plane teigiama, kad „(be religijos ar tikėjimo) rasizmas taip pat gali būti susijęs su diskriminacija ir neapykanta dėl kitų priešasčių, įskaitant lytį, seksualinę orientaciją, amžių ir negalią arba prieš migrantus. Į tai reikia atsižvelgti taikant kryžminį požiūrį“.¹³

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos dėl kovos su neapykantos nusikaltimais projekte¹⁴ teigiama, kad valstybės narės turėtų pripažinti, jog „neapykantos nusikaltimai pasireiškia įvairiais būdais ir daro poveikį įvairioms grupėms ir asmenims, turintiems daugybę susikertančių savybių ir statusų“, kad „neapykantos nusikaltimai gali būti susiję su ke-

liomis susikertančiomis asmeninėmis savybėmis ar statusais ir kad tokios neapykantos nusikaltimų apraiškos dažnai sustiprina poveikį aukoms“. Joje taip pat rekomenduojama nustatyti priemones, kuriomis „būtų atsižvelgiama į kokybiškai skirtingą tarpsektorinės viktimizacijos veikimo būdą ir pagal tai adaptuojamos paramos aukoms priemonės“; valstybės narės turėtų „nustatyti, registruoti, stebėti ir analizuoti“ ne tik skirtingus neapykantos nusikaltimų pagrindus, bet ir tarpsektorinius neapykantos nusikaltimus.

Tarpsektoriškumas yra labai abstrakti, teorinė sąvoka, o jos dabartinis taikymas baudžiamosios justicijos ir paramos aukoms sistemoje Europoje yra gana ribotas.¹⁵ Mūsų tyrimo metu nustatyta labai nedaug gerosios praktikos pavyzdžių, kuriuose būtų sistemiškai atsižvelgiama į tarpsektoriškumą tikslinėse šalyse. Vis dėlto tolesniuose skyriuose pabrėžiame, kaip praktikoje, nors ir labai nežymiai, jau įgyvendinamas tarpsektoriškumo principas, ir pateikiame rekomendacijas, kaip būtų galima patobulinti gerąją praktiką, kad joje būtų į tarpsektoriškumo principą atsižvelgiama labiau.

Kiti ištekliai

- ▶ Europos Komisija, Teisingumo ir vartotojų reikalų generalinis direktoratas, Europos lyčių lygybės ir nediskriminavimo teisės ekspertų tinklas, & Fredman, S. (2016). *Kryžminė diskriminacija ES lyčių lygybės ir nediskriminavimo teisėje*. Leidinių biuras. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/241520>
- ▶ Walser, E. (2020). *Neapykantos nusikaltimų nuostatos ES valstybėse narėse*: (G. Siklossy, Ed.). ENAR. https://www.enar-eu.org/wp-content/uploads/intersectionality_and_hate_crime_briefing_final-2.pdf
- ▶ *Tarpsektoriškumas ir daugialypė diskriminacija*. Europos Taryba. <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/intersectionality-and-multi-ple-diskriminacija>.

11 Haritaworn, J. (2010). Queer injuries: „homofobinių neapykantos nusikaltimų“ rasinė politika Vokietijoje. *Socialinis teisingumas*, 37(1), 69–89. <https://www.jstor.org/stable/41336936>

12 Lygybės sąjunga: 2020–2025 m. lyčių lygybės strategija, COM(2020) 152, (2020); Lygybės sąjunga: 2020–2025 m. ES kovos su rasizmu veiksnių planas COM(2020) 565, (2020).; Lygybės sąjunga: ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginė programa COM(2020) 620, (2020). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2020%3A620%3AFIN>; Lygybės sąjunga ty: LGBTIQ lygybės strategija 2020–2035, COM(2020) 689, (2020). https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/lesbian-gay-bi-trans-and-intersex-equality/lgbtiq-equality-strategy-2020-2025_en; Lygybės sąjunga: 2021–2030 m. neįgaliųjų teisių strategija COM(2021) 101, (2021). <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=en>; ES vaiko teisių strategija COM(2021) 142, (2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142>; ES kovos su antisemitizmu ir žydų gyvenimo skatinimo strategija (2021–2030 m.) COM(2021) 615, (2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52021DC0615>.

13 Lygybės sąjunga: ES kovos su rasizmu veiksnių planas 2020–2025 m. COM(2020) 565, (2020), įžangos 5 dalis. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0565&qid=1699363068466>

14 Europos Tarybos neapykantos nusikaltimų ekspertų komitetas (PC/ADI-CH) (2023 m.): Ministrų komiteto rekomendacijos valstybėms narėms dėl kovos su neapykantos nusikaltimais CM/Rec(20XX)XX projektas (2023 m.). <https://rm.coe.int/pc-adi-ch-2023-05-en-draft-recommendation/1680ab5e49>.

15 Borràs Andrés, N., Viggiani, G., & Passanante, L. (2023). *Transnacionalinė ataskaita: The crucial role of intersectional and victim-centred approaches to confronting bias-motivated violence*. <https://zenodo.org/records/7885567>

Kas yra geroji praktika?

Nustatant gerąją praktiką šiame vadove remiamasi Europos lyčių lygybės instituto (EIGE) parengtu metodu. Šis metodas apima standartinių kriterijų rinkinio nustatymą, siekiant nustatyti perspektyvią praktiką, ją išanalizuoti ir įvertinti, ar ji iš tiesų yra geroji praktika, o po to atrinktą praktiką integruoti¹⁶.

Remdamiesi šia sistema, tyrimą atlikome keturiais etapais. Pirma, konkretus projekto tikslas iš anksto lėmė temą, kuria buvo siekiama nustatyti gerąją praktiką: ši tema – reagavimas į neapykantos nusikaltimus, ypatingą dėmesį skiriant į aukas orientuotam požiūriui ir tarpsektoriškumui. Po to buvo sukurtas šablonas, skirtas kiekvienai „praktikai, turinčiai potencialo vadintis gerąja praktika“ aprašyti; į jį įtraukta informacija apie kontekstą, įgyvendinančią organizaciją, dalyvaujančius partnerius, tikslus, rezultatus ir poveikį, biudžetą, išmoktas pamokas ir tolesnės informacijos šaltinius. Tuomet organizacijų partnerių buvo paprašyta nustatyti ir surinkti informaciją apie „praktiką, turinčią potencialo vadintis gerąja praktika“ iš atitinkamų suinteresuotųjų šalių. Ši praktika buvo aptarta nacionaliniuose seminaruose. Kitame etape, remdamiesi surinkta praktika, nustatėme mažesnę kategorijų skaičių (metodai ir priemonės, pavyzdžiui, parama aukoms, dokumentavimas, mokymas, tarpsektorinis bendradarbiavimas, profesinė specializacija, informuotumo didinimas ir t. t.). Kiekvienai kategorijai atrinkome pagrindinę gerąją praktiką, kuri toliau buvo aptarta tarptautiniame seminare. Paskutinis buvo sklaidos etapas, kuris apėmė diskusijas nacionaliniuose ir tarpvalstybiniuose seminaruose, taip pat šį vadovą.

¹⁶ EIGE požiūris į gerąją praktiką (2023 m.) Europos lyčių lygybės institutas. Europos lyčių lygybės institutas. <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/good-practices/eige-approach>

EIGE metodika apima šiuos pagrindinius kriterijus, svarbius visose politikos srityse: perkeliamumas, aktualumas, veiksmingumas, efektyvumas, rezultatyvumas, poveikis, išsamumas ir tvarumas. EIGE taip pat pabrėžia mokymosi potencialą kaip kriterijų, kuris vadove aiškinamas kaip „potenciali (mokymosi) priemonė, galinti stiprinti suinteresuotųjų šalių gebėjimus“.¹⁷

Europos Komisijos Europos integracijos interneto svetainėje (EWSI) – išsamiam ES šaltinyje, kuriame politikos formuotojams ir specialistams pateikiama naujausia informacija ir pavyzdiniai požiūriai į migrantų integraciją – taip pat pateikiama gerosios patirties apibrėžtis: „strategijos, metodai ir (arba) veikla, kurių veiksmingumas, efektyvumas, tvarumas ir (arba) pritaikomumas bei patikimas norimo rezultato pasiekimas įrodytas tyrimais ir vertinimu“.¹⁸

Remdamiesi šiais dviem šaltiniais, atrinkome gerąją praktiką pagal šiuos kriterijus:

- ▶ **EFEKTYVUMAS:** gerosios praktikos tikslas – pasiekti teigiamų rezultatų ir pasiekti numatytus tikslus, susijusius su konkrečiomis problemomis, kurias siekiama spręsti.
- ▶ **ĮRODYMAI:** geroji praktika dažnai grindžiama empiriniais įrodymais, gautais atliekant mokslinius tyrimus (t. y. apklausos, tikslinės grupės, interviu, dalyvaujantis stebėjimas ir t. t.). Jie taip pat gali būti grindžiami bendruomenės poreikiais tų žmonių, kuriuos paveikė konkrečios problemos, kurias siekiama spręsti taikant gerąją praktiką. Šių įrodymų išvados taikomos praktikoje.
- ▶ **AKTUALUMAS:** gerosios praktikos tikslas – būti tinkama ir pritaikyta efektyviai spręsti konkrečias problemas.
- ▶ **BENDRADARBIAVIMAS:** siekiant kurti, įgyvendinti ir tobulinti gerąją praktiką, į šį procesą turėtų būti įtrauktos visos susijusios suinteresuotosios šalys.
- ▶ **TVARUMAS:** geroji praktika idealiu atveju turėtų būti tvari. Tai apima praktiką, kuri yra ilgalaikė atsižvelgiant į kintančią aplinką.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Kas yra „geroji praktika“? | Europos integracijos svetainė. (2021 m. spalio 13 d.). Europos Komisija. https://ec.europa.eu/migrant-integration/page/what-are-good-practices_en.

- ▶ **PRITAIKOMUMAS:** geroji praktika gali būti ne tik tvari bet ir pritaikyti prie besikeičiančių aplinkybių ir poreikių. Pritaikomumo aspektas taip pat reiškia, kad gerąją praktiką galima pritaikyti konkrečioms situacijoms arba vietos ir nacionalinėms aplinkybėms, kad ji būtų universalesnė, lankstesnė ir vertingesnė.
- ▶ **ĮVERTINAMUMAS:** siekiant įvertinti gerosios praktikos veiksmingumą gali būti parengti rodikliai, kuriais būtų galima kiekybiškai įvertinti jų stipriąsias puses ir tobulintinas sritis.
- ▶ **SKAIDRUMAS:** geroji praktika turi būti skaidri, kad būtų galima užtikrinti atskaitomybę, palengvinti mokymąsi ir tobulėjimą, finansavimo tvarumą ir suinteresuotųjų šalių dalyvavimą.
- ▶ **DOKUMENTAVIMAS IR INFORMUOTUMAS:** kad būtų galima geriau pasiekti suinteresuotąsias šalis ir tuos, kurie gali turėti naudos iš gerosios praktikos, labai svarbu apie ją plačiai informuoti. Be to, kad gerąją praktiką būtų galima pritaikyti, ji būtų skaidri ir išmatuojama, kiekvienas projektavimo, kūrimo ir įgyvendinimo proceso etapas turėtų būti dokumentuojamas.

Kiti ištekliai

- ▶ *Neapykantos nusikaltimų praktikos sąvadas.* (2021). Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Agentūra. <http://fra.europa.eu/en/theme/hate-crime/Kompendiumas-praktika>
- ▶ Đaković, T., & Senta, C. (2019). *Prieš neapykantą. Kovos su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba gerosios praktikos vadovas.* <https://www.cms.hr/en/publikacije/against-hate-guidebook-of-good-practices-in-combating-hate-crimes-and-hate-speech>.
- ▶ Pullerits, M., Piggott, H., Turley, C., DeMarco, J., Ghezelayagh, S., Tann, J., & Wedlake-James, T. (2020). *Neapykantos nusikaltimų bendruomenės projektų įgyvendinimo sėkmė ir iššūkiai. A summary of evaluations from the Hate Crime Community Project Fund, waves 1 and 2 (Research Report 115).* Home Office & NatCen Social Research. <https://www.gov.uk/government/publications/successes-and-challenges-of-delivering-hate-crime-community-projects>.

Parama aukoms

Problemos aprašymas

Rimtas ir unikalus neapykantos nusikaltimų poveikis aukoms ir plačiai visuomenei dar labiau sustiprina į auką orientuoto požiūrio svarbą (baudžiamosiose) procedūrose – **neapykantos nusikaltimų aukų poreikiams pritaikytos paramos aukoms paslaugos** gali užkirsti kelią antrinei viktimizacijai, tolesniam traumavimui ir sušvelninti šališkumu motyvuotų incidentų poveikį tiek asmeniui, tiek bendruomenei. Į auką orientuotas požiūris numato, kad neapykantos nusikaltimų aukų pageidavimai ir patirtis yra išklaudyti, apsvarstyti ir kiek įmanoma labiau gerbiami, nepriklausomai nuo to, ar jos norėtų pasinaudoti tokia pagalba, ar ne. Pagal projektą „Counter Hate“ parengtoje tarptautinėje ataskaitoje nustatyta, kad nagrinėtose šalyse nė viena organizacija nesiūlo visų paslaugų, kuriomis galėtų naudotis visos neapykantos nusikaltimų aukos (t. y. ne tik tos, kurios turi vieną tam tikrą saugomą charakteristiką).¹⁹ Dėl tokios paramos aukoms sistemos nebuvimo būtinas horizontalus ir vertikalus pilietinės visuomenės organizacijų ir valstybės bendradarbiavimas. Nagrinėtoms šalims būdinga tai, kad paramos aukoms paslaugos yra selektyvios ir fragmentiškos.

Bet kokios neapykantos nusikaltimų aukoms siūlomos paramos sistemos veiksmingumas ir orientavimasis į auką reiškia, kad reikia išsamiai žinoti aukos poreikius. Siekiant išsamiai nustatyti konkrečius neapykantos

¹⁹ Borràs Andrés, N., Viggiani, G., & Passanante, L. (2023). *Tarptautinė ataskaita: The crucial role of intersectional and victim-centred approaches to confronting bias-motivated violence.* <https://zenodo.org/records/7885567>

nusikaltimų aukų poreikius, negalima nepaminti **individualių poreikių vertinimo (IPV)** svarbos.

Teisėsaugos institucijos, kurios pirmosios susiduria su auka, turi atlikti pirminį vertinimą, kad nustatytų neatidėliotinus aukų saugumo poreikius, o specializuotos paramos aukoms tarnybos, kurios palaiko ryšį su aukomis vėlesniuose etapuose, gali nustatyti ir spręsti tolesnius jų poreikius.²⁰ Labai svarbu, kad tarp specializuotų paramos aukoms tarnybų ar paramą teikiančių organizacijų ir teisėsaugos institucijų nuolat vyktų informacijos keitimasis, siekiant užtikrinti tinkamą, savalaikę ir tikslingą pagalbą neapykantos nusikaltimų aukoms.²¹ Tik visapusišku IPV pagrįsta parama gali padėti neapykantos nusikaltimų aukoms kompleksiskai. IPV pirmiausia reikalauja, kad aukos būtų išklaustytos ir jomis pasitikima; įtarimai dėl neapykantos nusikaltimo motyvų turi būti pripažįstami, o procedūros vykdomos pagal juos; IPV turi būti jautrus, atspindintis aukos socialinę tapatybę, lytį ir pan.; ir turi būti vykdomas taip, kad būtų prieinamas visoms aukoms (suprantama informacija ir komunikacija, vertimas žodžiu, fizinis prieinamumas ir t.t.)²². IPV tikslas – suprasti aukos poreikius, identifikuoti atitinkamas apsaugos ir paramos priemones, nustatyti, ar baudžiamojo proceso metu reikalinga speciali apsauga, ir užtikrinti, kad būtų kreiptasi į kompetentingas paramos tarnybas²³. Vertinant pažeidžiamumą ir poreikius, nereikėtų apsiriboti vien aukos savybėmis, kurios buvo nusikaltimo motyvas – turi būti įvertinti visi jos tapatybės ir gyvenimo situacijos aspektai, kurie gali būti svarbūs teikiant pagalbą.

Paramos aukoms paslaugos apima bet kokią nemokamą ir pritaikytą pagalbą aukoms, nukentėjusioms nuo nusikaltimų. Pagalbos rūšys yra

20 Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2021). *Neapykantos nusikaltimų aukų individualių poreikių vertinimo pavyzdinės gairės*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). p. 23. <https://www.osce.org/odihr/489782>

21 Apie pagrindinius ryšių kanalus žr.: Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizaciją. (2021). *Neapykantos nusikaltimų aukų individualių poreikių vertinimo pavyzdinės gairės*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR), p. 28. <https://www.osce.org/odihr/489782>

22 Neapykantos nusikaltimų aukų INA yra sukurta įvairių šablonų, pavyzdžiui, THRIVE sistema, naudojama tam tikrose Jungtinės Karalystės policijos tarnybose.

23 Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2021). *Pavyzdiniai paramos neapykantos nusikaltimų aukoms kokybės standartai*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). p. 18. <https://www.osce.org/odihr/485273>

įvairios: dažniausiai teikiamos paramos paslaugos tai **teisinė, medicininė, psichologinė pagalba, apgyvendinimas, pagalba vykdant atkuriamojo teisingumo procedūras ar teikiant informaciją**. Kadangi neapykantos nusikaltimai gali turėti poveikį ne tik tiesioginei aukai, paramos aukoms paslaugos turi būti prieinamos taip pat ir netiesioginėms aukoms (pavyzdžiui, šeimos nariams ar artimiesiems pažįstamiems). Tam tikros paramos gali prireikti ir bendruomenės nariams, į kuriuos nukreiptas smurtas, arba visiems, kurie jaučiasi nukentėję.

Galimybė gauti paramą taip pat neturi priklausyti nuo (baudžiamojo) proceso pradžios ir negali apsiriboti tik pradiniais proceso etapais, jei jis apskritai pradėdamas: parama turi būti teikiama nuolat.²⁴ Visapusiška parama neapykantos nusikaltimų aukoms viršija vienos institucijos atsakomybę (ir dažnai pajėgumus); nuosekli ir gerai veikianti paramos aukoms sistema grindžiama **valstybės institucijų ir pilietinės visuomenės organizacijų bendradarbiavimu**. Pagrindiniai paramos neapykantos nusikaltimų aukoms principai yra šie:

- ▶ Anonimiškumas ir konfidencialumas: užtikrinti aukų saugumą ir stiprinti jų pasitikėjimą paramos aukoms procesu;
- ▶ Objektyvumas: skatinti požiūrį ir sukurti į auką orientuotą atmosferą;
- ▶ Organizacinis, finansinis ir teritorinis nepriklausomumas: siekiant užtikrinti paramos paslaugų teikėjo patikimumą ir sustiprinti pasitikėjimą;
- ▶ Supratimas apie sankirtas ir įvairovę: išlaikyti kritinį požiūrį socialinių, rasinių, religinių ir kt. skirtumų ypatumus;
- ▶ Holistinis požiūris į atsparumo didinimą: sušvelninti neapykantos nusikaltimo poveikį, atsižvelgiant į konkrečius aukos poreikius ir jos socialinę, kultūrinę ir kt. aplinką; ir
- ▶ Nediskriminuojantis ir nesmerkiantis požiūris.²⁵

24 Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2021). *Pavyzdiniai paramos neapykantos nusikaltimų aukoms kokybės standartai*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). p. 10. <https://www.osce.org/odihr/485273>

25 Kees, S.-J., Iganski, P., Kusche, R., Świder, M., & Chahal, K. (2016). *Parama neapykantos nusikaltimų aukoms Europoje. A Practical Guide (Praktinis vadovas)*. RAA Sachsen (Saksonija) – Konsultavimo paslaugos neapykantos nusikaltimų aukoms. psl. 31–33. https://www.raa-sachsen.de/media/561/RAA_Saxony_Hate_Crime_Victim_Support_in_Eu- rope_2016_m.pdf

Šie principai suponuoja aktyvią daugiasektorinio valstybės institucijų ir pilietinės visuomenės organizacijų bendradarbiavimo plėtrą.²⁶ Informacijos srautą tarp baudžiamosios justicijos institucijų ir kitų paramą teikiančių organizacijų reglamentuoja protokolai, įskaitant veikiančią ir skaidrią pranešimo sistemą ir komunikacijos kanalus, užtikrinančius, kad būtų dalijamasi visa svarbia informacija ir tuo pačiu išsaugomas aukų konfidencialumas.²⁷

Be to, gerai veikiančiose paramos aukoms sistemose paslaugas teikiančios organizacijos turi neapykantos nusikaltimų aukų pasitikėjimą ir yra didesnė tikimybė, kad jos galės nukreipti klientus į strateginių bylinėjimąsi, taip ilgainiui siekiant sisteminio pokyčio ir skatindamos į aukas orientuotą požiūrį ir bylinėjantis.

Gerosios praktikos pavyzdys

SOS Racisme Catalunya yra pilietinės visuomenės organizacija, teikianti pagalbą rasizmo aukoms (*Servei d'Atenció i Denúncia – SAiD*).²⁸ Rasizmas tebėra pagrindinė neapykantos nusikaltimų priežastis tiek Katalonijoje, tiek Ispanijoje. Nors pastaraisiais metais pranešimų apie rasistinius neapykantos nusikaltimus padaugėjo, 80–90 proc. neapykanta motyvuotų incidentų lieka be baudžiamosios justicijos sistemos atsako. Valstybinės institucijos dažnai lieka neaktyvios, neužkerta kelio antrinei viktimizacijai ir nesuteikia veiksmingos pagalbos rasistinio smurto aukoms. SAiD buvo sukurta siekiant teikti specializuotą pagalbą rasizmo aukoms, ypač nukentėjusiems nuo rasistinių neapykantos nusikaltimų ir diskriminacijos dėl rasės.

Jų bendras tikslas – atkurti nukentėjusiųjų teises ir atlyginti žalą, padarytą dėl šališko smurto ar diskriminacijos. Be to, SAiD aktyviai veikia, kad

26 Išsamiau žr. skyrių apie tarpsektorinį bendradarbiavimą.

27 Suinteresuotųjų šalių informuotumo didinimas ir neapykantos nusikaltimų aukų paramos ištekliai (EStAR). (2022). *Policy Brief | Hate Crime Victim Support (Parama neapykantos nusikaltimų aukoms)*. p. 43. <https://www.osce.org/odihr/516375>

28 SAiD | *Servei gratuït i especialitzat que ofereix atenció a persones que han patit una discriminació o un delict de odi racista*. SOS Racisme. <https://sosracisme.org/said/>

socialiniais ir visuomenės informuotumo didinimo veiksmais pasmerktų rasizmą, pareikalautų viešojo administravimo subjektų atsakomybės ir skatintų pranešti apie rasistinius neapykantos nusikaltimus. Jos psichosocialinės ir teisinės paramos aukoms paslaugos apima teisinį atstovavimą (įskaitant skundų teikimą), atkuriamojo teisingumo praktiką, psichosocialines intervencijas ir nukreipimą į kitas specializuotas įstaigas. Siekdami ištaisyti rasistinių neapykantos nusikaltimų aukoms padarytą žalą, jie unikaliai taiko atkuriamąjį požiūrį: jis apima nusikaltėlio patraukimą atsakomybėn, kartu skatinant bendruomenės dalyvavimą siekiant transformuoti konfliktą. SAiD taikomas atkuriamojo teisingumo metodas skatina individualizuotą intervenciją, kuri yra pritaikyta konkrečiam kontekstui, siekiant ištaisyti žalą, sumažinti aukų izoliaciją bei užkirsti kelią individualiai ir kolektyvinei antrinei viktimizacijai. Atkuriamojo teisingumo procese dalyvauja visos nukentėjusiosios šalys: auka, jos bendruomenė ir kaltininkas.

Pastaraisiais metais „SOS Racisme“ kasmet suteikdavo pagalbą ir paramą daugiau nei 500 aukų, tačiau tik ketvirtadalis šių atvejų buvo pranešti valdžios institucijoms. Tarp iššūkių ir kliūčių yra, pavyzdžiui, aukų nepasitikėjimas institucijomis ir baimė, aukų vengimas dalyvauti procese, arba savarankiškas konflikto valdymas. SAiD neseniai patobulino savo paslaugas, padidino savo žmogiškuosius išteklius ir pajėgumus kontaktinius kanalus, kad paslaugos būtų prieinamesnės. Didesni pajėgumai ir didesnis atsidavimas pirmosios pagalbos teikimui lėmė geresnį rasistinių incidentų identifikavimą ir geresnes paslaugas rasistinių neapykantos nusikaltimų aukoms. Iki šiol SAiD yra žinomas kaip kontaktinis centras aukoms, kurioms reikia specializuotų paslaugų.

Panaši geroji patirtis

Romų sekretoriato fondas (*Fundación Secretariado Gitano – FSG*) Ispanijoje siekia visapusiškai skatinti romų teises.²⁹ **Programa „Calí“** (*Programa*

29 *Vienodas požiūris*. Fundación Secretariado Gitano. https://www.gitanos.org/que-hacemos/areas/equal_treatment/index.html

Call) skirta kovai su neapykantos nusikaltimais ir romų diskriminacija, kurioje dalyvauja 30 romų moterų eksperčių ir kurios teikia lyčiai jautrias ir tarpdisciplinines paramos aukoms paslaugas. Nukentėjusieji lydimi ir jiems teikiama pagalba viso proceso metu: nuo skundo pateikimo iki sprendimo byloje priėmimo. FSG taip pat vykdo strateginę bylinėjimąsi ir koordinuoja Nacionalinę pagalbą rasinės ar etninės diskriminacijos aukoms tarnybą, todėl bendradarbiauja su dar 7 PVO, kad paslaugos būtų prieinamos visoje šalyje. Slovėnijos LGBTIQ+ teisių organizacija **LEGEBITRA** nuo 2015 m. vykdo **teisinių konsultavimo programą**, kuri buvo įsteigta kaip Liublianos universiteto Teisės fakulteto Apsaugos nuo diskriminacijos teisinio konsultavimo centro dalis, ir yra buvo oficialiai akredituota įstaigos veikla. Ji visų pirma teikia nemokamas teises konsultacijas visiems, kurie susidūrė su diskriminacija, neapykantos kalba ar neapykantos nusikaltimais dėl savo seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, lyties raiškos ar lyties požymių. Teisinio konsultavimo programa taip pat teikia informaciją ir bendrąsias rekomendacijas diskriminacijos ir neapykantos nusikaltimų aukoms. Be teisinių konsultacijų, LEGEBITRA neapykantos nusikaltimų aukoms siūlo psichosocialinę pagalbą, kuri paprastai teikiama anksčiau nei teisinės konsultacijos. **Rete Dafne** Italijoje yra viešoji tarnyba, teikianti pagalbą ne tik išimtinai neapykantos nusikaltimų aukoms.³⁰ Paramos aukoms paslaugos teikiamos bendradarbiaujant su vietos valdžios institucijomis, sveikatos priežiūros tarnybomis, teisminėmis institucijomis, teisėsaugos institucijomis ir atitinkamus įgaliojimus turinčiomis PVO. „Rete Dafne“ veikia paslaugų teikėjų tinklas, teikiantis specializuotas paslaugas, reikalingas pradiniam procedūros etape. Paslaugos, kuriomis gali pasinaudoti aukos, apima lydėjimą į tarnybas, psichologinę pagalbą, saugias vietas, grupinius susitikimus, tarpininkavimą ir psichiatrines ar medicininės konsultacijas. Nors „Rete Dafne“ paslaugų paklausa auga, tačiau jos viešasis finansavimas tebėra mažas. **Italijos gėjų centras**³¹ teikia pagalbą diskriminacijos ir smurto dėl seksualinės orientacijos, ir lytinės tapatybės aukoms. Jo profesionalūs darbuotojai ir savanoriai teikia pagalbą, pirmiau-

30 <https://www.retedafne.it/>

31 Gėjų centras. <https://gaycenter.it/>

sia, siūlydami nemokamą pagalbą liniją (Gay Help Line); antra, teikdami psichologines, medicininės ir teises konsultacijas; trečia, teikdami šeimos ir socialinį tarpininkavimą bei profesinį orientavimą. Be to, Gėjų centras propaguoja pagarbos žmogaus teisėms kultūrą, kad sušvelnintų neigiamą socialinį ir psichologinį smurto poveikį. **Háttér draugija** Vengrijoje teikia įvairias paslaugas neapykantos nusikaltimų aukoms: jos teisinės pagalbos tarnyba teikia teises konsultacijas ir atstovavimą baudžiamosiose bylose, o nemokama informavimo ir konsultavimo karštoji linija ir asmeninių konsultacijų tarnyba teikia psichosocialinę pagalbą aukoms.

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Užtikrinti, kad baudžiamojo teisingumo sistemoje būtų laikomasi į aukas orientuoto požiūrio.
- ▶ Užmegzti horizontalų ir vertikalų valstybės institucijų ir pilietinės visuomenės organizacijų bendradarbiavimą.
- ▶ Nustatyti aukų poreikius atliekant išsamų individualų poreikių vertinimą, apimantį visus aukos tapatybės ir gyvenimo situacijos aspektus.
- ▶ Sukurti gerai veikiančią, skaidrią ir veiksmingą pranešimo apie nusikaltimus sistemą tarp įvairių paramos aukoms tarnybų.
- ▶ Sudaryti sąlygas teikti paramos aukoms paslaugas tiek tiesioginėms, tiek netiesioginėms aukoms.

Kiti ištekliai

- ▶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2021). *Pavyzdiniai paramos neapykantos nusikaltimų aukoms kokybės standartai*. ESBO Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). <https://www.osce.org/odihr/485273>.
- ▶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2021). *Neapykantos nusikaltimų aukų individualių poreikių vertinimo pavyzdinės gairės*. ESBO Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). <https://www.osce.org/odihr/489782>
- ▶ Suinteresuotųjų šalių informuotumo didinimas ir neapykantos nusikaltimų aukų paramos ištekliai (EStAR). (2021). *Compendium | Practices on Structural Frameworks for Individual Needs Assessment (INA) of Hate Crime Victims and Referrals (Neapykantos nusikaltimų aukų individualių poreikių įvertinimo ir nukreipimo praktikos)*. <https://www.osce.org/odihr/505981>
- ▶ Kees, S.-J., Iganski, P., Kusche, R., Świder, M., & Chahal, K. (2016). *Hate Crime Victim Support in Europe | A Practical Guide (Parama neapykantos nusikaltimų aukoms Europoje | Praktinis vadovas)*. RAA Sachsen (Sax-ony) – Konsultavimo paslaugos neapykantos nusikaltimų aukoms. <https://www.raa-sachsen.de/support/publikationen/hate-crime-europe-4551>
- ▶ ES aukšto lygio grupė kovai su rasizmu, ksenofobija ir kitomis netolerancijos formomis. (2017). *Teisingumo, apsaugos ir paramos neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos aukoms užtikrinimas*. ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=48874. https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=48874.

Pranešimų teikimas

Problemos aprašymas

Tarybos pamatinio sprendimo 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis 8 straipsnyje (Tyrimo ar baudžiamojo persekiojimo pradėjimas) teigiama, kad „*Kiekviena valstybė narė imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad [rasistinių ir ksenofobinių nusikaltimų] tyrimas ar baudžiamasis persekiojimas nepriklausytų nuo nukentėjusiojo pranešimo ar pareiškimo, bent jau sunkiausiais atvejais, kai toks elgesys buvo padarytas jos teritorijoje.*“³² Kokių iššūkių gali kilti, kai, kaip pažymima šiame Tarybos pagrindų sprendime, nukentėjusieji „yra ... ypač pažeidžiami ir nenoriai inicijuoja teismo procesą“³³?

Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros paskelbtoje 2021 m. ataskaitoje teigiama, kad dažniausios aukų nurodytos priežastys, dėl kurių jos nepranešė apie neapykantos nusikaltimą ar kitus šališkai motyvuotus incidentus, rodo dvejopą pobūdžio kliūtis:

- ▶ Platesnės visuomenės problemos, susijusios su išankstiniu nusistatymu ir struktūrine diskriminacija, ir
- ▶ Konkretios kliūtys bendradarbiaujant su teisėsaugos institucijomis ir baudžiamojo teisingumo sistema.³⁴

32 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, Pub. L. Nr. 2008/913/TVR, L 328/55 (2008). Art. 8. http://data.europa.eu/eli/dec_framw/2008/913/oj

33 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, Pub. L. Nr. 2008/913/TVR, L 328/55 (2008). (11) http://data.europa.eu/eli/dec_framw/2008/913/oj

34 Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Agentūra. (2021). *Pranešimų apie neapykantos nusikaltimus skatinimas*: P. 30. Europos Sąjungos leidinių biuras. <https://data.europa.eu/doi/10.2811/303805>

Pirmajai kliūčių grupei reikia plačių valstybės ir PVO veiksmų, o problemas, susijusias su baudžiamosios teisenos sistema, ypač su teisėsaugos institucijomis, galima įveikti arba sušvelninti taikant tikslines ir konkrečias priemones. **Antrinės viktimizacijos baimė ir baimė būti (dar labiau) pažemintam valdžios institucijų atstovų** yra viena iš dažniausiai nurodomų priežasčių, dėl kurių aukos nepraneša apie neapykantos nusikaltimą. Policijai tenka itin svarbus vaidmuo pranešant apie nusikaltimus: kovojant su nepakankamu pranešimų apie neapykantos nusikaltimus skaičiumi, labai svarbu panaikinti diskriminacinį suvokimą ir aktyviai kovoti su diskriminacine policijos praktika. Neapykantos nusikaltimų latentiško mažinimas ir viešosios informacijos apie juos didinimas skatina aukų pasitikėjimą baudžiamojo teisingumo sistema ir signalizuoja, kad yra palankios sąlygos pranešti apie neapykantos atvejus.³⁵ Baimė dėl antrinės viktimizacijos ir keršto gali būti pagrįsta, ypač jei aukos turi neigiamos patirties su baudžiamojo teisingumo sistema ir (arba) kovoja su savo tapatybe, ypač jei jos priklauso kelioms susikertančioms pažeidžiamoms grupėms. Pastarosios problemos gali iškilti pranešimo procedūros metu, nes **susikertančios tapatybės gali tapti nematomos** – tik į susikirtimus atsižvelgianti sistema gali aprėpti tokius sudėtingus aspektus.

Be to, aukos gali baimintis nusikaltėlių keršto, stigmatizacijos ir atstūmimo savo bendruomenėje. Šios baimės yra glaudžiai susijusios su **privatumo ir saugumo problemomis**, todėl reikia sukurti teisinę sistemą, kuri užtikrintų aukų apsaugą.

Teisinis informuotumas apie neapykantos nusikaltimus ir aukų teises koreliuoja su aukų noru pranešti apie šališkumu motyvuotus incidentus. Jei aukos nepripažįsta savo patirties kaip neapykantos nusikaltimų arba nežino apie galimą paramą, jos gali atmesti institucionalizuotus sprendimus.

Be to, kliūtimi aukoms gali būti ir pranešimo prieinamumas bei nepatogus ir biurokratinis jo pobūdis: FRA apklausoje daugelis aukų nurodė, kad

35 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, (2012). Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 1.; taip pat žr.: ES aukšto lygio kovos su rasizmu, ksenofobija ir kitomis netolerancijos formomis grupė, Neapykantos nusikaltimų registravimo, duomenų rinkimo ir ataskaitų teikimo skatinimo darbo grupė. (2021). *Pagrindinės gairės dėl skatinimo pranešti apie neapykantos nusikaltimus: Teisėsaugos ir atitinkamų institucijų vaidmuo*. https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=75196

dėl šių priežasčių jos nesikreipė į atitinkamas institucijas. Pranešimo apie neapykantos nusikaltimus mechanizmai gali būti sudėtingi, todėl aukos gali susidurti su sunkumais prieš pranešdamos apie neapykantos nusikaltimus ir juos pranešant. Šie sunkumai apima žinių apie teisinius mechanizmus ir prieinamą paramą trūkumą, sunkumus orientuojantis teisėsaugos institucijų sistemoje ir teisinės kalbos arba šalies kalbos žinių trūkumą, taip pat ilgas ir lėtas biurokratinės procedūros.

Pripažįstant sunkumus ir kliūtis, su kuriomis susiduriama pranešant apie neapykantos nusikaltimus, reikia pabrėžti, kad pranešti apie nusikaltimus būtina dėl įvairių priežasčių: pranešti apie neapykantos nusikaltimus būtina norint išjudinti baudžiamojo teisingumo sistemą, patraukti nusikaltėlius atsakomybėn ir galiausiai užtikrinti teisingumą aukoms. Pranešimas apie neapykantos nusikaltimą suteikia galimybę nukentėjusiesiems **pasinaudoti paramos aukoms paslaugomis, kad jie galėtų susidoroti su neapykantos nusikaltimų pasekmėmis**, nors pranešimo pateikimas ir nėra būtina sąlyga norint pasinaudoti tokiomis paramos paslaugomis. Sistemingai renkant tikslus duomenis apie neapykanta motyvuotus incidentus, **galima parengti įrodymais pagrįstą, tinkamą ir tikslingą** neapykantos nusikaltimų prevencijos ir kovos su jais politiką. Veiksmingas ataskaitų teikimas taip pat gali prisidėti prie geresnio neapykantos nusikaltimų supratimo bendruomenės ir visos šalies mastu, didinti informuotumą apie šią problemą ir skatinti asmenų grupių solidarumą.

Kaip pabrėžiama FRA ataskaitoje, norint geriau suprasti su pranešimais susijusias problemas, pavyzdžiui, nepakankamą pranešimų teikimą arba atsisakymą pranešti, reikia atsižvelgti į tarpsektorinę perspektyvą: „*Kad būtų galima parengti veiksmingas priemones, skirtas nepakankamam pranešimų teikimui ir kitoms kovos su neapykantos nusikaltimais priemonėms spręsti, būtina suprasti tarpsektorines patirtis ir daugialypę neapykantos nusikaltimų ir priekabiavimo problematiką*“.³⁶

36 Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Agentūra. (2021). *Pranešimų apie neapykantos nusikaltimus skatinimas*: P. 22. Europos Sąjungos leidinių biuras. <https://data.europa.eu/doi/10.2811/303805>

Gerosios praktikos pavyzdys

Alternatyvi pranešimo apie neapykantos nusikaltimus platforma „Pranešk“³⁷ yra 6 žingsnių internetinė platforma, kuri palengvina pranešimą apie neapykantos nusikaltimus Lietuvoje.

Šią platformą pradėjo kurti pilietinės visuomenės organizacijos, siekdamos sukurti lengvai prieinamą platformą, kurioje neapykantos nusikaltimų ir (arba) neapykantos kurstymo aukos arba šių įvykių liudininkai galėtų pranešti apie tokius nusikaltimus PVO arba policijai ir gauti pagalbą. Internetinę platformą valdo Lietuvos žmogaus teisių centras, bendradarbiaudamas su trimis pagrindinėmis PVO:

1. Europos žmogaus teisių fondu³⁸, kuris teikia nemokamą teisinę pagalbą visose neapykantos kurstymo ar neapykantos nusikaltimų bylose, gali padėti parengti pareiškimus, lydėti aukas ikiteisminio tyrimo metu ir padėti joms teismo proceso metu;
2. Nacionaline LGBT teisių organizacija LGL,³⁹ kuri teikia nemokamą teisinę pagalbą LGBTIQ neapykantos nusikaltimų aukoms; ir
3. Raudonoju kryžiumi,⁴⁰ kuris teikia nemokamą teisinę pagalbą užsieniečiams, atvykusiems iš ES nepriklausančių šalių ir nukentėjusiems nuo neapykantos nusikaltimų.

Platformos tikslas – **teikti teisinę pagalbą neapykantos nusikaltimų aukoms ir padėti sumažinti pranešimų apie neapykantos nusikaltimus latentškumą** Lietuvoje. Be to, ja siekiama paskatinti pranešti apie neapykantos nusikaltimus, suteikiant alternatyvią platformą tokių nusikaltimų aukoms. Pranešimo apie neapykantos nusikaltimus platforma prieinama keturiomis kalbomis: lietuvių, anglų, rusų ir lenkų kalbomis. Visą platfor-

³⁷ *Praneškite apie neapykantos nusikaltimus*. Mano teisės. Pranešk. <https://manoteises.lt/pranesk/en/>.

³⁸ *Europos Žmogaus Teisių Fondas (EFHR)*. <https://lt.efhr.eu/>.

³⁹ *LGL – Nacionalinė LGBT teisių organizacija*. <https://www.lgl.lt/>

⁴⁰ *Teisinė pagalba*. Lietuvos Raudonasis Kryžius. <https://redcross.lt/veiklos/prieglobscio-ir-migracijos-pro-grama/teisine-pagalba/>

mą valdo nevyriausybinės organizacijos, o Lietuvos policija yra oficiali šios iniciatyvos partnerė.

Pranešimo procesas vyksta taip: pranešantis asmuo pateikia informaciją apie save, nusikaltimo aplinkybes, pasisako ar jis norėtų apie tai pranešti policijai ir ar jam reikia pagalbos, taip leidžiant neapykantos nusikaltimų pranešimo platformos operatoriams tęsti darbą su pateikta informacija. Kadangi pranešimą pateikęs asmuo turi visišką diskreciją, kaip elgtis toliau, pranešimas gali būti perduotas teisėsaugos institucijoms arba minėtoms PVO, kurios gali suteikti teisinę pagalbą ir psichologinę bei emocinę paramą, arba apskritai neperduodamas, bet saugomas Lietuvos žmogaus teisių centro duomenų bazėje.⁴¹ Tokio pobūdžio informacija anonimiškai padeda gerinti ir tikslinti neapykantos nusikaltimų statistiką nacionaliniu lygmeniu. Be to, rėmimasis alternatyviais pranešimo būdais gali būti veiksminga priemonė kovojant su neapykantos nusikaltimų latentškumu.

Platformoje taip pat pateikiami pagrindiniai apibrėžimai, pavyzdžiui, neapykantos nusikaltimo sąvoka, skirtumas tarp neapykantos nusikaltimo ir neapykantos kalbos ir pranešimo apie neapykantos nusikaltimą procedūros etapai. Atspindint šiame projekte esančią tarpsektorinę perspektyvą ir orientaciją į auką, interneto svetainėje pranešėjas gali pasirinkti kelis šališkumo motyvus ir gauti konkrečiai situacijai pritaikytą informaciją.

Panaši geroji praktika

Panaši Graikijos geroji praktika – **Rasistinio smurto registravimo tinklas (RVRN)**⁴². RVRN buvo įsteigtas 2011 m., siekiant dviejų pagrindinių tikslų: spręsti problemą, susijusią su oficialios ir veiksmingos neapykantos ar šališko smurto atvejų dokumentavimo sistemos nebuvimu, ir skatinti bendradarbiavimą tarp subjektų, kurie nepriklausomai renka informaciją apie tokius incidentus. Todėl **Graikijos policijos pagalbos linija prieš rasistinį smurtą** (11414) yra speciali telefono linija, skirta pranešimams

⁴¹ *Lietuvos žmogaus teisių centras*. (2019 m. kovo 26 d.). <https://www.zmogausteisiugidas.lt/>

⁴² *Rasistinio smurto įrašų tinklas*. ΕΕΔΑ - Εθνική Επιτροπή Για Τα Δικαιώματα Του Ανθρώπου. <https://www.nchr.gr/en/racist-violence-recording-network.html> – taip pat žr. skyrių „Dokumentavimas“.

apie šališkai motyvuotus nusikaltimus teikti. Tai 24 val. per parą veikianti telefono linija, kuria užtikrinamas aukų anonimiškumas ir bendravimo konfidencialumas.

Italijoje minėta **gėjų pagalbos linija** veikia visoje teritorijoje. Šias telefono linijas galima laikyti daugiau paramos aukoms priemonėmis; vis dėlto jos gali tiesiogiai ar netiesiogiai padėti pranešti apie neapykantos nusikaltimus arba surinkti tikslesnę informaciją apie juos. „Háttér draugija“ valdo platformą „**Praneškite apie homofobiją!**“, kurioje galima pranešti apie neapykantos nusikaltimus, neapykantos kalbą ir diskriminaciją. Vartotojai gali likti anonimiški arba pateikti kontaktinę informaciją ir nuspręsti, ar nori, kad jų atvejai būtų paskelbti ir (arba) kad jiems būtų suteikta pagalba. Pranešėjų atvejai naudojami komunikacijai interneto svetainėje, siekiant ir toliau skatinti pranešimus apie neapykantos atvejus bei taip didinti informuotumą apie sunkumus, su kuriais LGBTQI žmonės susiduria kasdieniame gyvenime.

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Užmegzti tarpsektorinį PVO ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą ir partnerystę, kartu skatinant pranešti apie neapykantos nusikaltimus.
- ▶ Pateikti kelis arba alternatyvius, lengvai naudojamus pranešimų teikimo kanalus.
- ▶ Atsižvelgti į tarpsektorinę perspektyvą ir tapatybes, pripažinti, kad neapykantos nusikaltimai yra susiję su keliais saugomais pagrindais, atitinkamai pritaikyti pranešimo kanalus ir tvarką.
- ▶ Skatinti pranešimų teikimą naudojant kelias platformas, taip pasiekiant platesnę auditoriją.
- ▶ Siūlyti prieinamus pranešimų kanalus, kad būtų atsižvelgta į įvairius nukentėjusiųjų poreikius (pvz., kelias kalbas, kontrastingas spalvas, prie paveikslėlių ir vaizdo įrašų pateiktą alternatyvų tekstą, antraštes ir transkripcijas).

Kiti ištekliai

- ▶ ES aukšto lygio Kovos su rasizmu, ksenofobija ir kitomis netolerancijos formomis grupė, Neapykantos nusikaltimų registravimo, duomenų rinkimo ir ataskaitų teikimo skatinimo darbo grupė. (2021). *Pagrindinės gairės dėl skatinimo pranešti apie neapykantos nusikaltimus: Teisėsaugos ir atitinkamų institucijų vaidmuo*. https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=75196
- ▶ Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Agentūra. (2021). *Pranešimų apie neapykantos nusikaltimus skatinimas: Teisėsaugos ir kitų institucijų vaidmuo*. Europos Sąjungos leidinių biuras. <https://data.europa.eu/doi/10.2811/303805>
- ▶ Pezzella, F. S., Fetzer, M. D., & Keller, T. (2019). The Dark Figure of Hate Crime Underreporting. *American Behavioral Scientist*, 000276421882384. <https://doi.org/10.1177/0002764218823844>

Tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo protokolas

Problemos aprašymas

Priimti teisės aktus, kuriais neapykantos nusikaltimai pripažįstami visais svarbiais pagrindais, yra tik pirmas žingsnis siekiant veiksmingai reaguoti į neapykantos nusikaltimus. Baudžiamosios teisės nuostatos paprastai yra labai abstrakčios, todėl teisėsaugos ir baudžiamosios justicijos institucijoms gali **prireikti rekomendacijų**, kaip aiškinti tam tikrus teisės aktų aspektus. Be to, net jei neapykantos nusikaltimų apibrėžtis aiški, juos nustatyti ir įrodyti gali būti sunku, nes reikia įvertinti nusikaltėlio psichologinę būseną (motyvaciją). Todėl buvo sukurta **šališkumo indikatorių** sąvoka kaip euristinė priemonė, padedanti identifikuoti neapykantos nusikaltimus ir vadovautis tyrimo procedūromis. Antrinė viktimizacija yra daugelio baudžiamosios justicijos procedūrų problema, tačiau dėl jautraus nusikaltimo pobūdžio ir nepalankios daugumos aukų socialinės padėties ji ypač dažna neapykantos nusikaltimų procedūrose. Todėl teisėsaugos ir baudžiamosios justicijos specialistams reikia gairių, kaip **išvengti antrinės viktimizacijos ir užtikrinti jautrų ir pagarbų elgesį su aukomis**.

Tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo protokoliai – tai poįstatyminiai aktai, kuriuos **oficialiai priima ir išleidžia atitinkamos viešosios įstaigos**: juose teisėsaugos ir baudžiamosios justicijos institucijoms pateikiamos praktinės gairės, kaip vykdyti teisės aktais pavestas užduotis, nustatomos standartinės procedūros, kuriomis siekiama užtikrinti, kad kasdienėje šių įstaigų veikloje būtų laikomasi teisinių įsipareigojimų ir gerosios praktikos.

Juose ne tik pateikiamos praktinės rekomendacijos specialistams, tokie protokoliai tarnauja kaip etalonas, pagal kurį galima vertinti konkrečių bylų nagrinėjimą. Jie gali būti naudojami ir specialistų rengimui.

Tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo protokolus galima priimti net tose šalyse, kurių baudžiamojoje teisėje neapykantos nusikaltimai nepripažįstami konkrečia nusikaltimų rūšimi. Neapykantos nusikaltimai visada yra nusikalstamos veikos, todėl juos reikia tirti, patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir taikyti sankcijas, nepriklausomai nuo to, ar įstatymas numato didesnes sankcijas už šališkumu motyvuotus nusikaltimus apskritai, ar konkrečiai už nusikaltimus, padarytus prieš konkrečią aukų grupę. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) nustatė, kad valdžios institucijos turi pareigą ištirti ir skiriant bausmę atsižvelgti į nusikaltimo motyvaciją dėl šališkumo, net jei nėra sui generis nuostatos dėl neapykantos nusikaltimų arba šališkumo motyvacija nėra pripažinta sunkinančia aplinkybe.⁴³ Taigi tokie protokoliai gali padėti **užpildyti teisės aktų spragas** ir suderinti teisę bei praktiką su EŽTT sprendimu.

Gerosios praktikos pavyzdys

2019 m. liepos mėn. Vengrijos policijos viršininkas išleido **ORFK instrukciją Nr. 30/2019. (VII. 18.)** dėl policijos užduočių, susijusių su neapykantos nusikaltimais. Instrukcijoje pateikiama aiški neapykantos nusikaltimo apibrėžtis, pagrįsta ESBO ODIHR definicija, tačiau joje taip pat pateikiamos nuorodos į konkrečius Vengrijos baudžiamajame kodekse numatytus nusikaltimus: bendra pareiga visų nusikaltimų atveju tirti galimus šališkumo motyvus; šališkumo indikatorių sąrašas; pareiga visus šališkumo indikatorius fiksuoti bylos medžiagoje; pareiga apie visus neapykantos nusikaltimus viduje pranešti valdymo centrui ir nacionaliniam neapykantos nusikaltimų koordinatoriui; pareiga stebėti visus neapykantos incidentus – net ir tuos, kurie nesiekia baudžiamosios atsakomybės ribos. Instrukcijoje paaiškinama,

43 Byla *Angelova ir Iliev prieš Bulgariją* (pareiškimo Nr. 55523/00), (2007). par. 115–117. <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-81906>

kad gali būti tvarkomi specialių kategorijų asmens duomenys (gali būti užduodami tiesioginiai klausimai ir įrašomi atsakymai), jei to reikia tyrimui. Instrukcija taip pat nustatoma institucinė policijos struktūra: neapykantos nusikaltimų tinklas (*szakvonal*), kurį sudaro nacionalinis neapykantos nusikaltimų koordinatorius, apskričių lygmens tinklo nariai ir vietos mentoriai. Instrukcijoje taip pat numatyta pareiga kasmet rengti mokymus apie neapykantos nusikaltimus visiems uniformuotiems policijos ir kriminalinės policijos tyrėjams.

Instrukcijoje taip pat pateikiami **konkretūs nurodymai, kaip bendrauti su aukomis**, kad būtų sumažinta antrinė viktimizacija ir pagerintas bendradarbiavimas su aukomis. Joje nurodoma, kad „policijos pareigūnas su auka bendrauja ramiai, objektyviai ir – neperžengdamas profesinio bendravimo ribų – palaikančiai. Policijos pareigūnas neturi rodyti asmeninių vertinimų dėl aukos elgesio, kultūros, kilmės, bendruomenės ir turi susilaikyti nuo stereotipinių ar išankstinio nusistatymo padiktuotų žodžių ir frazių vartojimo bei aukos kaltinimo“. Policijos pareigūnai turėtų pakankamai informuoti auką apie numatomą policijos veiksmų eigą ir būdus, kaip susisiekti su policija, taip pat apie paramos aukoms paslaugas, kurias teikia tiek valstybinės įstaigos, tiek pilietinės visuomenės organizacijos. Instrukcijoje pabrėžiama, kad policijos pareigūnai turi atidžiau išnagrinėti, ar auka turi specialių poreikių.

Kalbant apie specialių kategorijų asmens duomenis, instrukcijoje paaiškinama, kad tikros ar numanomos asmeninės savybės registruojamos tik tiek, kiek tai būtina procedūrai, ir taip, kad būtų gerbiamas aukos orumas, poreikiai ir atsižvelgiama į aukos pažeidžiamumą.

Instrukcijoje pripažįstamas **bendruomeninis neapykantos nusikaltimų aspektas** ir nurodoma, kad įtarus neapykantos nusikaltimą, „socialinėms grupėms, kurioms būdingos aukos, į kurias taikėsi nusikaltėlis, savybės, turi būti pranešta, kad visi neapykantos nusikaltimai bus kruopščiai ištirti“. Jei vietovėje yra įvykę panašių incidentų, nukreiptų prieš auką ar aukos savybėmis besidalijančių grupių narius, policijos pareigūnai juos užfiksuoja bylos medžiagoje ir skelbia kvietimus liudytojams, ypatingą dėmesį skirdami aukos bendruomenei.

Priimti policijos protokolą paskatino beveik 10 metų trukęs **pilietinės visuomenės organizacijų**, ypač Darbo grupės prieš neapykantos nusikaltimus (Working Group Against Hate Crimes, WGAHC)⁴⁴, kurią sudaro PVO ir mokslininkų koalicija, **informuotumo didinimo darbas**. Dažniausi kontrargumentai prieš protokolo priėmimą buvo tokie: 1) neapykantos nusikaltimams tirti nereikia specialių žinių, įgūdžių ar procedūrų, jie turėtų būti tiriami kaip ir visi kiti nusikaltimai; 2) policija negali sukurti protokolo visų rūšių nusikaltimams; 3) tyrimai negali būti standartizuoti, policijos pareigūnai turi turėti diskreciją, kad galėtų nuspręsti, kaip elgtis geriausiai. Siekdamas paneigti šiuos argumentus, PVO skelbė pranešimus apie sisteminius teisėsaugos institucijų nesėkmingus teisės aktų įgyvendinimo atvejus, taip pat ragino atkreipti dėmesį į tarptautinę gerąją praktiką, susijusią su tokiais protokolais. Lūžis įvyko 2016 m., kai vyriausybė priėmė URM rekomendaciją parengti tokį protokolą, kuriuo vėliau buvo galima remtis vykdant vidaus advokaciją. 2017 m. policija patvirtino, kad iš tiesų rengia tokį protokolą. Dokumentas buvo rengiamas bendradarbiaujant: WGAHC parengė įtrauktinų klausimų sąrašą, o patį tekstą parengė ir 2019 m. patvirtino policija.

Panaši geroji patirtis

Panašūs protokolai ir gairės yra ir keliose kitose šalyse. Pavyzdžiui, Lietuvoje Generalinė prokuratūra išleido **Metodines rekomendacijas dėl ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos**, kurių atnaujinta versija įsigaliojo 2020 m. balandžio mėn. 2015 m. Katalonijos Vyriausybės Teisinių studijų ir specializuoto mokymo centras išleido **Praktinį neapykantos nusikaltimų ir diskriminacijos tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo vadovą**. 2016 m. Katalonijos vidaus reikalų ministerija priėmė **Saugumo pajėgų veiksmų protokolą dėl neapykantos nusikaltimų ir elgesio, kuriuo pažeidžiamos teisės normos dėl diskriminacijos**.

44 Taip pat žr. skyrių apie tarpsektorinį bendradarbiavimą.

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Priimti tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo protokolus siekiant pagerinti teisės aktų įgyvendinimą arba užpildyti jų spragas.
- ▶ Įtraukti išsamią, lengvai suprantamą neapykantos nusikaltimų apibrėžtį.
- ▶ Įtraukti šališkumo rodiklių sąrašą, taip pat pareigą registruoti tokius rodiklius bylos medžiagoje.
- ▶ Vartoti kalbą, kuri leidžia atpažinti šališkumo motyvą daugiau nei vienu pagrindu.
- ▶ Įtraukti praktines gaires, kaip išvengti antrinės viktimizacijos ir užtikrinti jautrų ir pagarbų elgesį su aukomis.
- ▶ Įtraukti pilietinės visuomenės organizacijas į tokių protokolų rengimą ir vertinimą.

Kiti ištekliai

- ▶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2021). *Pavyzdinės gairės dėl jautraus ir pagarbaus elgesio su neapykantos nusikaltimų aukomis baudžiamojo teisingumo sistemoje*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). <https://www.osce.org/odihr/499513>.
- ▶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2014). *Neapykantos nusikaltimų prevencija: Praktinis vadovas*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). <https://www.osce.org/odihr/prosecutorsguide>.
- ▶ *Neapykantos nusikaltimų tyrimas**. Tarptautinė policijos vadų asociacija (IACP). https://www.theiacp.org/resources/policy-center-resource/Neapykantos_nusikaltimai.

Mokymo specialistai

Problemos aprašymas

Gerai teisės aktai ir net išsamūs tyrimo ir vykdymo protokolai neužtikrina tinkamo teisės aktų vykdymo ar antrinės viktimizacijos išvengimo, jei specialistai, kurie turėtų juos įgyvendinti, apie juos nežino arba nežino, kaip juos įgyvendinti. Neužtenka tik priimti tinkamus nacionalinius teisės aktus dėl neapykantos nusikaltimų, reikia užtikrinti veiksmingą jų įgyvendinimą rengiant išsamius mokymus teisėsaugos ir baudžiamosios teisenos institucijų darbuotojams.⁴⁵

Pagrindinis teisėsaugos darbuotojų (t. y. policijos pareigūnų) ir apskritai baudžiamojo teisingumo sistemos narių mokymas nepakankamai atkreipia dėmesį į neapykantos nusikaltimų specifiką ir unikalius neapykantos nusikaltimų aukų poreikius. Pagrindinio ir kvalifikacijos kėlimo mokymo programos neparengia baudžiamosios justicijos specialistų veiksmingai tirti neapykantos nusikaltimus ir bendradarbiauti siekiant užtikrinti, kad šališkai motyvuoti incidentai būtų tiriami ir persekiojami, o kaltininkai nuteisiami pagal neapykantos nusikaltimus reglamentuojančius įstatymus. Atsižvelgiant į specifinį neapykantos nusikaltimų pobūdį, baudžiamojo teisingumo sistemos nariai, ypač policija, turi turėti reikiamų žinių ir įgūdžių, kad galėtų jautriai bendrauti su neapykantos nusikaltimų aukomis ir joms

45 ES aukšto lygio Kovos su rasizmu, ksenofobija ir kitomis netolerancijos formomis grupė, neapykantos nusikaltimų mokymo ir Nacionalinių teisėsaugos institucijų gebėjimų stiprinimo darbo grupė. (2021). *Neapykantos nusikaltimų mokymo Europos Sąjungos teisėsaugos ir baudžiamosios justicijos institucijoms žemėlapis*. p. 9–10. [https://commission.europa.eu/system/files/2022-04/wg_hate_crime_training_re- port_mapping_national_activities.pdf](https://commission.europa.eu/system/files/2022-04/wg_hate_crime_training_report_mapping_national_activities.pdf)

padėti.⁴⁶ Savo šališkumo suvokimas ir supratimas, kaip šis šališkumas veikia jų darbą su neapykantos nusikaltimų aukomis ir joms teikiamą paramą, užtikrina, kad baudžiamojo teisingumo srityje dirbantys specialistai su aukomis ir liudytojais elgsis empatiškai ir jautriai, taip sumažinant antrinę viktimizaciją ir išvengiant tolesnio aukos traumavimo.

Mokymo programos turi būti paremtos nacionaliniais veiksnių planais ir strategijomis, kuriose nustatomi tikslai: mokymas turi atitikti kovos su neapykantos nusikaltimais metodus. Daugiadisciplininis ir daugiapakopis požiūris taip pat stiprina atitinkamų institucijų (t. y. policijos, prokuratūros, teismų, taip pat paramos aukoms sistemos) veiklos koordinavimą ir bendradarbiavimą⁴⁷.

Teisės saugos ar baudžiamosios justicijos institucijų žinių ar supratimo stoka yra ir kelių šiame vadove aptariamų problemų šaltinis, pavyzdžiui, nepakankamas nusikaltimų klasifikavimas, nepakankamas nusikaltimų vertinimas, incidentų dėl šališkumo netyrimas ir nebaudimas kaip neapykantos nusikaltimų, specifinių neapykantos nusikaltimų aukų poreikių nepaisymas, netinkamas ar nepakankamas neapykantos nusikaltimo poveikio bendruomenei pripažinimas, šališkas požiūris į aukas ar liudytojus ir kt.⁴⁸ Šie baudžiamosios justicijos sistemos trūkumai turi būti šalinami kuo anksčiau, pasitelkiant pritaikytas ir išsamias mokymo programas, kurios būtų grindžiamos poreikių vertinimu, vykdomos taikant tinkamiausią metodiką, perteiktų kokybišką turinį ir būtų reguliariai stebimos. Mokymo veikla turi būti periodinė, t. y. neapsiriboti tik pagrindiniu mokymu ir retkarčiais rengiamomis tolesnio mokymo programomis. Ne tik baudžiamosios justicijos atstovams reikia mokymų apie neapykantos nusikaltimus – tokie

46 Suinteresuotųjų šalių informuotumo didinimas ir neapykantos nusikaltimų aukų paramos išteklių (EStAR). (2022). *Jautrus ir pagarbus elgesys su neapykantos nusikaltimų aukomis: Mokymo kursas baudžiamosios justicijos specialistams*. p. 23. <https://www.osce.org/odihr/512437>

47 ES aukšto lygio grupė kovai su rasizmu, ksenofobija ir kitomis netolerancijos formomis. (2017). *Neapykantos nusikaltimų mokymai teisės saugos ir baudžiamosios justicijos institucijoms*: p. 6. https://commission.europa.eu/system/files/2022-04/hlg_conclusions_paper_hate_crime_train-ing_final_rev_43050.pdf

48 Bayer, J., & Bárd, P. (2020). *Neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimai ES ir interneto turinio reguliavimo metodų vertinimas*. Piliečių teisių ir konstitucinių reikalų politikos departamentas, Vidaus politikos generalinis direktoratas. p. 101–105. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU\(2020\)655135_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU(2020)655135_EN.pdf)

mokymai taip pat gali būti naudingi advokatams, teisininkams, asmenims, dirbantiems su paramos aukoms tarnybomis.

Gerosios praktikos pavyzdys

Apsaugos nuo diskriminacijos aktų observatorija (OSCAD)⁴⁹ yra Italijos tarpžinybinė viešoji įstaiga, įsteigta 2010 m. rugsėjo mėn. policijos vadovo dekretu. OSCAD tikslas – susisteminti Italijos nacionalinės policijos ir karabinierių vykdomą veiklą neapykantos nusikaltimų prevencijos ir kovos su jais srityje ir suteikti jai tolesnį postūmį.

Pagrindiniai OSCAD tikslai yra šie:

- ▶ Užkirsti kelią neapykantos nusikaltimams, neapykantos kalbai ir visų formų diskriminacijai bei su jais kovoti;
- ▶ Palengvinti skundų dėl neapykantos nusikaltimų teikimą, kad būtų veiksmingai kovojama su nepakankamu pranešimų apie neapykantos nusikaltimus skaičiumi ir taip didinamas jų matomumas;
- ▶ Vykdyti stebėseną, taip pat atliekant išsamią atvirų šaltinių analizę;
- ▶ Siūlyti tinkamas intervencines priemones, stebėti skundų nagrinėjimo eigą ir konsultuoti policijos įstaigas;
- ▶ Didinti informuotumą, rengti mokymus ir nuolat atnaujinti teisės saugos pareigūnų įgūdžius, kad būtų galima kovoti su nepakankamo klasifikavimo reiškiniu; stiprinti bendradarbiavimą su pilietinės visuomenės organizacijomis ir Italijos nacionaline lygybės institucija.

Bet kokią OSCAD veiklą (mokymus, komunikacijos kampanijas, memorandumus, bendradarbiavimą su pilietinės visuomenės organizacijomis ir t. t.) turi patvirtinti Viešojo saugumo policijos generalinis direktorius, gavęs išsamią informaciją apie veiklą iš Viešojo saugumo generalinio direktoriaus pavaduotojo – Kriminalinės policijos direktoriaus, kuris taip pat yra OSCAD pirmininkas.

49 *Apsaugos nuo diskriminacijos veiksnių observatorija-OSCAD*. Polizia di Stato. <https://www.polizia-distato.it/articolo/25241>

Mokymai yra OSCAD prioritetas. Tai priemonė, padedanti didinti policijos darbuotojų informuotumą ir gerinti jų pastangas užkirsti kelią diskriminacijai ir neapykantos nusikaltimams bei su jais kovoti. Mokymo ir informacinių seminarų temos apima OSCAD ir jos įgaliojimus, etninį profiliavimą, neapykantos kalbą socialinėje aplinkoje, žmogaus teises teisėje ir praktikoje, neapykantos nusikaltimus prieš LGBTIQ asmenis, romų ir sinti klausimus, teisėsaugos institucijų gebėjimų stiprinimą ir kaip elgtis su pažeidžiamomis aukomis.⁵⁰

Kaip ir daugelis panašių iniciatyvų, OSCAD taip pat susiduria su keliomis **kliūtimis ir sunkumais**: vyriausybės, policijos ir visų susijusių suinteresuotųjų šalių įsipareigojimo trūkumu; sunkumais renkant aukštos kokybės duomenis apie neapykantos nusikaltimus, kad būtų galima nustatyti tikslines intervencijas ir strategijas; ir užtikrinant reikiamus finansinius, žmogiškuosius ir kt. išteklius.

Panaši geroji patirtis

Nelengva rasti tokių sistemingų mokymų apie neapykantos nusikaltimus metodų, kokius siūlo OSCAD, tačiau Europoje vis dar yra ir kitų gerosios patirties pavyzdžių. **Katalonijos visapusiškos pagalbos LGBTI tarnyba (SAI)**⁵¹ dirba su žmonėmis, kurie patiria, patyrė arba kuriems gresia diskriminacija ar smurtas dėl seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės ar lyties raiškos. Ši tarnyba padeda tiek LGBTIQ asmenims, tiek jų aplinkai, tiek specialistams, dirbantiems susijusiais klausimais. Be daugybės kitų veiklų, SAI siūlo mokymus apie LGBTIQ teises ir įvairovę viešosioms įstaigoms.

Rasistinio smurto registravimo tinklas (RVRN)⁵² tai Graikijos iniciatyva, teikianti medicininės, socialinės ir teisines paslaugas ir palaikanti

50 *Daug žadanti praktika: Apsaugos nuo diskriminacijos stebėjimo centras OSCAD*. (2021 m. rugpjūčio 19 d.). Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Agentūra. <http://fra.europa.eu/sl/promising-practic-es/observatory-security-against-act-discrimination-oscad-o>

51 *Xarxa SAI*. Departament d'Igualtat i Feminismes. <https://igualtat.gencat.cat/ca/ambits-dactuacio/lgbti/xarxa-sai>

52 *Rasistinio smurto įrašų tinklas*. ΕΕΔΑ - Εθνική Επιτροπή Για Τα Δικαιώματα Του Ανθρώπου. <https://www.nchr.gr/en/racist-violence-recording-network.html>. Išsamiau žr. skyrių apie dokumentaciją.

tiesioginį ryšį su rasistinio smurto ir kitų neapykanta ar šališkumu motyvuotų smurtinių išpuolių aukomis. Jų tikslas – sistemingai registruoti šališkumu motyvuoto smurto aktus, tačiau jie taip pat rengia mokymus valdžios institucijoms ir pilietinės visuomenės organizacijoms neapykantos nusikaltimų nustatymo, registravimo ir kovos su jais klausimais.

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Įtraukti mokymus apie neapykantos nusikaltimus į baudžiamosios justicijos specialistų pagrindinio ir tęstinio mokymo programas.
- ▶ Naudoti esamą mokymo medžiagą ir mokymosi internetu galimybes, rengti specialiai tikslinėms grupėms pritaikytus mokymus.
- ▶ Mokymuose apie neapykantos nusikaltimus pasitelkti praktika pagrįstą mokymosi veiklą.
- ▶ Užtikrinti tinkamą mokymo veiklos finansavimą, įskaitant kompensacijas ekspertams, dirbantiems mokymų vedėjais.
- ▶ Užtikrinti, kad dalyviai gautų papildomus mokymų kreditus ir (arba) pažymėjimus apie baigtus mokymus.

Kiti ištekliai

- ▶ Suinteresuotųjų šalių informuotumo didinimas ir neapykantos nusikaltimų aukų paramos ištekliai (EStAR). (2022). *Jautrus ir pagarbus elgesys su neapykantos nusikaltimų aukomis: Mokymų kursas baudžiamosios justicijos specialistams*. <https://www.osce.org/odihr/512437>
- ▶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2018). *Bendrų mokymų apie neapykantos nusikaltimus policijos ir prokuratūros pareigūnams vadovas*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). <https://www.osce.org/odihr/402296>
- ▶ Europos Komisija ir ES teisėsaugos mokymo agentūra (CEPOL). (2023). *Strateginiai požiūriai į mokymų apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą įtraukimą į nacionalines teisėsaugos institucijų mokymo*

programas: A compass. https://commission.europa.eu/system/files/2023-04/strategic_approaches_hct-hst_le.pdf

- ▶ ES aukšto lygio grupė kovai su rasizmu, ksenofobija ir kitomis netolerancijos formomis. (2017). *Neapykantos nusikaltimų mokymai teisėsaugos ir baudžiamosios justicijos institucijoms*: [Mission.europa.eu/system/files/2022-04/hlg_conclusions_paper_hate_crime_training_final_rev_43050.pdf](https://mission.europa.eu/system/files/2022-04/hlg_conclusions_paper_hate_crime_training_final_rev_43050.pdf)
- ▶ ES aukšto lygio kovos su rasizmu, ksenofobija ir kitomis netolerancijos formomis grupė, neapykantos nusikaltimų mokymo ir nacionalinių teisėsaugos institucijų gebėjimų stiprinimo darbo grupė. (2021). *Neapykantos nusikaltimų mokymo Europos Sąjungos teisėsaugos ir baudžiamosios justicijos institucijoms žemėlapis*. https://commission.europa.eu/system/files/2022-04/wg_hate_crime_training_report_mapping_national_activities.pdf

Profesinė specializacija

Problemos aprašymas

Kaip jau aptarta pirmiau, neapykantos nusikaltimų aukos turi ypatingų ir skirtingų poreikių, palyginti su kitų nusikaltimų aukomis. Taip pat dažnai pabrėžiama, kad neturint esminių įgūdžių, reikalingų neapykantos nusikaltimams nustatyti, tirti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn už juos, teisingumas aukoms nebus įvykdytas, o nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusios bendruomenės nepasitikės baudžiamojo teisingumo sistema. Tik tinkamas, sąžiningas ir skaidrus įstatymų dėl neapykantos nusikaltimų taikymas gali užtikrinti, kad apie neapykantos nusikaltimus neliktų nepranešta, o kaltininkai neliktų nenubausti. Siekiant užtikrinti tinkamą institucinį atsaką į šališkumu motyvuotus nusikaltimus, labai svarbiais tampa darbuotojai, besispecializuojantys neapykantos nusikaltimų ir neapykantos nusikaltimų aukų poreikių srityje.

Kadangi baudžiamosios justicijos sistemoje nėra specializacijos neapykantos nusikaltimų srityje, o aukoms teikiamos paramos paslaugos yra nepakankamai specializuotos, bylos netinkamai nagrinėjamos ir kvalifikuojamos, aukos susiduria su antrine viktimizacija, o tai mažina aukų pasitikėjimą, kad oficialios procedūros gali suteikti veiksmingą teisinę gynybą ar pasiekti teisingumą. Kai kurios organizacijos, pavyzdžiui, policija ar prokuratūra, yra ekspansyvios, jose dirba daugybė departamentų ir specialistų. Nesant specializuotų teisėsaugos institucijų padalinių, neapykantos nusikaltimų tyrimas ir baudžiamasis persekiojimas tampa sudėtingas, todėl gali būti netinkamai reaguojama į šališkai motyvuotus incidentus, o marginalizuotos bendruomenės lieka be apsaugos ir yra pažeidžiamos dėl tolesnės viktimizacijos.

Jei teisingumo sistemoje nėra profesionalios specializacijos neapykantos nusikaltimų srityje, nusikaltėlių neapykantos motyvai gali būti nepripažinti. Tai stiprina suvokimą, kad neapykantos nusikaltimai nėra baudžiami, o kaltininkams gresia sankcijos tik už nusikaltimo versiją, neturinčią išankstinių motyvų. Tokia žinia kenkia visoms pastangoms kovoti su neapykantos nusikaltimais ir atgraso aukas pranešti apie neapykanta motyvuotus incidentus. Poreikis ir lūkesčiai turėti specializuotus darbuotojus ir (arba) padalinius neapykantos nusikaltimų klausimais neapsiriboja vien tik teisingumo sistemos institucijomis – paramos aukoms tarnybų (tiek valstybinių, tiek PVO) darbuotojai turi turėti tokią pačią kompetenciją. Idealiu atveju specializuoti padaliniai baudžiamosios justicijos sistemoje ir už jos ribų turi bendradarbiauti tiek vertikaliai, tiek horizontaliai. Apibendrinant galima teigti, kad be specializacijos neapykantos nusikaltimų srityje tampa sudėtinga tiksliai nustatyti, užfiksuoti ir reaguoti į šališkumą motyvuotus incidentus, todėl apie juos pranešama nepakankamai ir nusikaltimai gali būti neteisingai arba nepakankamai kvalifikuojami.

Gerosios praktikos pavyzdys

Nuo 2013 m. kiekvienoje Ispanijos provincijoje dirba specialus prokuroras, kurio pagrindinė pareiga – reaguoti į nusikaltimus, keliančius grėsmę lygybės ir nediskriminavimo principams; jie priklauso **Lygybės ir nediskriminavimo baudžiamosios apsaugos prokurorų tinklui**.⁵³ Šių specializuotų prokurorų veiklą koordinuoja Ispanijos prokuratūros Neapykantos nusikaltimų ir diskriminacijos generalinis prokuroras. Ši pareigybė buvo įsteigta 2011 m. reaguojant į poreikį instituciškai spręsti diskriminacijos ir nepakankamos aukų apsaugos problemą. Tinklas pradėjo ir tebeveikia siekdamas pasiūlyti koordinuotą ir standartizuotą atsaką į neapykanta ir diskriminacija grindžiamus nusikaltimus. Siekdama užtikrinti šio tikslo įgyvendinimą, Generalinė prokuratūra paprašė provincijų prokuratūrų

⁵³ *Delitos de odio y discriminación*. Ministerio Fiscal. <https://www.fiscal.es/-/delitos-de-odio-y-discriminacion>

paskirti prokurorą, kuris specializuotųsi neapykantos nusikaltimų srityje. Neapykantos nusikaltimų ir diskriminacijos generalinis prokuroras turi šias **pareigas**:

- ▶ Lygybės ir kovos su diskriminacija baudžiamosiose bylose prokurorų tinklo koordinavimas;
- ▶ Neapykantos nusikaltimų nustatymo užtikrinimas;
- ▶ Statistinė kontrolė;
- ▶ Dėl neapykantos nusikaltimų pradėtų ar nagrinėjamų bylų stebėseną;
- ▶ Ispanijos tarptautinėse sutartyse priimtų įsipareigojimų ir nacionalinę teisinę sistemą sudarančiuose teisės aktuose nustatytų pareigų, taip pat Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje nustatytų standartų laikymasis;
- ▶ Santykių su kitomis institucijomis ir valdžios struktūromis palaikymas.

Nepaisant to, kad Ispanijos teisingumo sistema turi specializuotus prokurorus, ji vis dar susiduria su įvairiais **sunkumais, susijusiais su** neapykantos nusikaltimais. Vienas iš jų – apie daugumą neapykantos nusikaltimų nepranešama. Kitais atvejais, kai procesas pradėtas, nepaisant specializuoto prokuroro dalyvavimo ar įsikišimo, teismo proceso metu vis dar sunku įrodyti nusikaltėlio šališkumo motyvus. Teisėjai nenoriai vertina neapykantą kaip sunkinančią aplinkybę. Be to, daugelis neapykantos nusikaltimų net nepasiekia teismo nagrinėjimo etapo ir lieka neištirti, nes nusikaltėlio neįmanoma nustatyti.

Remiantis sukaupta patirtimi, tinklas **dar** didelį poveikį baudžiamajam procesui. Paskyrus prokurorus, kurie specializuojasi neapykantos nusikaltimų ir diskriminacijos srityje, atsirado galimybė specialiai ir ekspertiniu būdu nagrinėti šališkumą motyvuotų nusikaltimų ypatumus bei specifiką. Kvalifikuoti specialistai, turintys reikiamų įgūdžių ir kompetencijos, gali veiksmingiau tirti tokius nusikaltimus ir vykdyti baudžiamąjį persekiojimą. Prokurorų, atsakingų už baudžiamąją lygybę ir apsaugą nuo diskriminacijos, tinklas apskritai padeda kurti vienodus kriterijus ir koordinuoti veiksmus, susijusius su patraukimu baudžiamojon atsakomybėn už neapykantos nusikaltimus.

Panaši geroji patirtis

Graikijoje veikianči **Graikijos policijos kovos su rasistiniu smurtu** tarnyba⁵⁴ yra dar viena viešai palaikoma, specialiai neapykantos nusikaltimams skirta iniciatyva. 2012 m. visoje Graikijoje įsteigti du departamentai ir šešiasdešimt aštuoni biurai, skirti kovai su rasiniu smurtu. Jų įkūrimo tikslas – veiksmingai kovoti su rasistinių motyvų nulemtu smurtu. Departamentuose ir biuruose dirba daugiau kaip du šimtai specializuotų Graikijos policijos pareigūnų. Be kita ko, tarnybos yra atsakingos už tai, kad gavus skundus ar kaltinimus būtų įsikišama *ex officio* tiriant ir persekiojant bet kokio pobūdžio kurstymą, rengimą ir vykdymą veiklos ar veiksmų, kuriais gali būti kurstoma rasinė diskriminacija, neapykanta ar smurtas prieš asmenis ar grupes. Jie taip pat renka ir apdoroja informaciją ir operatyvinius duomenis; stebi vietas ir teritorijas, kuriose yra padidėjęs rasistinių išpuolių proveržio pavojus; informuoja nukentėjusiuosius ar pareiškėjus apie jų teises; veda specialų rasistinių incidentų registrą. Ispanijos organizacija **SOS Racisme**⁵⁵ siekia teikti specializuotą pagalbą rasizmo aukoms ir nustatyti naujus veiksmus, kuriais būtų siekiama atkurti rasizmo aukų patirtą žalą ir pasisakyti už veiksmingą jų teisių pripažinimą. Ispanijos **romų sekretoriato fondas (FSG)**⁵⁶ dirba siekdamas visapusiškai skatinti romų teises, taikydamas daugiadisciplininį požiūrį. Tarp FSG veiklos sričių yra ir Vienodo požiūrio sritis, kurios pagrindinis tikslas – kovoti su prieš romus nukreipta diskriminacija ir neapykantos nusikaltimais: ji registruoja ir stebi šiuos veiksmus, padeda aukoms, didina informuotumą apie romų teises ir siūlo saugumo ir teisingumo specialistų mokymų veiklas.

54 *Apskritai* | *Ελληνική Αστυνομία*. Graikijos policijos piliečių apsaugos ministerija. <https://www.astynomia.gr/hellenic-police-services-against-racist-violence/in-general>

55 *Qui som*. SOS Racisme. Žiūrėta: 2023 m. lapkričio 8 d. iš <https://sosracisme.org/que-es-sos-racism/>. Išsamesnės informacijos rasite skyriuje apie paramą aukoms.

56 *Fundación Secretariado Gitano*. <https://www.gitanos.org/>. Išsamesnės informacijos rasite skyriuje apie paramą aukoms.

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Sukurti padalinius, kurie specializuotųsi neapykantos nusikaltimų baudžiamosios justicijos sistemoje ir paramos aukoms tarnybose.
- ▶ Organizuoti specializuotus mokymus baudžiamosios justicijos specialistams apie neapykantos nusikaltimus.
- ▶ Bendradarbiauti su nukentėjusiomis bendruomenėmis, siekiant stiprinti pasitikėjimą baudžiamojo teisingumo sistema ir aukoms teikiamomis paramos paslaugomis.
- ▶ Informuoti kitus specialistus, kolegas apie neapykantos nusikaltimus, palaikyti šį klausimą darbotvarkėje.

Kiti ištekliai

- ▶ Suinteresuotųjų šalių informuotumo didinimas ir neapykantos nusikaltimų aukų paramos ištekliai (EStAR). (2022). *Kokybiškos specializuotos paramos paslaugos neapykantos nusikaltimų aukoms*: Mokymo kursai. <https://www.osce.org/odihr/515240>.
- ▶ Pakouta, A. & Forsyth, A. (2020). LGBT ryšių palaikymo pareigūno vadovas. *Metropolitan Police*. <https://lgbt.police.uk/wp-content/uploads/2020/04/Liaison-Officer-Manual.pdf>

Tarpsektorinis bendradarbiavimas

Problemos aprašymas

Veiksmingai neapykantos nusikaltimų prevencijai ir reagavimui į juos būtinas platus **daugiašalis ir tarpsektorinis bendradarbiavimas, apimantis tiek valstybę, tiek pilietinės visuomenės atstovus (PVO)**. Nėra vienos institucijos, kuri galėtų atlikti kovos su neapykantos nusikaltimais ir paramos neapykantos nusikaltimų aukoms užduotis; norint, kad vyriausybė imtųsi visapusiškų veiksmų prieš neapykantos nusikaltimus, būtina aktyviai įtraukti PVO kaip partnerius į teisėkūros ir politikos formavimo, prevencijos ir paramos aukoms paslaugas.

Norint užtikrinti veiksmingą tarpsektorinį įvairių suinteresuotųjų šalių, dalyvaujančių kovoje su neapykantos nusikaltimais, bendradarbiavimą, būtina **jį įforminti**, pageidautina teisės aktais arba politika. Tokie struktūrizuoti tarpsektorinio bendradarbiavimo forumai turi daug privalumų, nes integruotas atsakas gali padėti įveikti susiskaidymą ir institucinius trūkumus kovojant su neapykantos nusikaltimais.⁵⁷ Tarpsektorinio daugiašalio suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimo formos turi būti grindžiamos **poreikių vertinimu**, siekiant užtikrinti, kad bendradarbiavimas būtų pagrįstas įrodymais ir strateginiais sumetimais. Atliekant tokį poreikių vertinimą dėmesys sutelkiamas ne tik į pagrindinių neapykantos nusikaltimų priežasčių tyrimą, bet ir į institucinių kompetencijų, spragų, institucinių trūkumų ir gerosios patirties nustatymą.

⁵⁷ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2018). *Tarpžinybinio bendradarbiavimo planų, skirtų kovai su neapykantos nusikaltimais, rengimas: Metodika*. ESBO Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). p. 8. <https://www.osce.org/odihr/402305>

Be to, jis taip pat turi atsižvelgti į šiuos dalykus:

- ▶ Tyrimus ir duomenis apie neapykantos nusikaltimus šalies viduje;
- ▶ Nacionalinių institucijų, reaguojančių į neapykantos nusikaltimus, ataskaitas;
- ▶ Atitinkamą vidaus ir tarptautinę žmogaus teisių jurisprudenciją, ir žmogaus teisių sutarčių institucijų išvadas;
- ▶ Pilietinės visuomenės organizacijų, kurios specializuojasi neapykantos nusikaltimų ir paramos aukoms srityje, ataskaitas; ir
- ▶ Gerąją kitų šalių patirtį.⁵⁸

Atliekant poreikių vertinimą būtina **nustatyti atitinkamas suinteresuotąsias šalis**. Nors būtina paskirti vadovaujančią instituciją, kuri koordinuotų tarpsektorinį bendradarbiavimą, ne mažiau svarbu visapusiškai įtraukti nevalstybines suinteresuotąsias šalis, kurios atlieka svarbiausias užduotis ir teikia paslaugas neapykantos nusikaltimų prevencijos ir pagalbos aukoms srityje.

Tokio tarpsektorinio bendradarbiavimo forumo ar grupės užduotys gali būti įvairios, ir nuo bendradarbiavimo susitarimo ar plano priklauso, į ką bus sutelktas jo veiklos dėmesys.

Neapykantos nusikaltimų prevenciją gali sustiprinti strateginis tarpžinybinis bendradarbiavimas: koordinuotos intervencijos, kuriomis siekiama šalinti pagrindines neapykantos nusikaltimų priežastis, t. y. šališkumo ir stereotipų išsklaidymas, kartu su į auką orientuota paramos sistema ir veiksmingu baudžiamuoju persekiojimu gali sustiprinti prevencinį poveikį. Vykdamas fragmentiškas intervencines priemones arba neatsižvelgiama į pagrindines šališkumo motyvuotų incidentų priežastis, arba nesulaukiama aukų, arba mažėja prevencinis baudžiamojo persekiojimo ir teismo procedūrų poveikis. Prevencinės priemonės, kurios yra pakankamai pritaikomos prie vietos aplinkybių ir kurias įgyvendina visi atitinkami subjektai, lemia geresnius rezultatus.

⁵⁸ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2018). *Tarpžinybinio bendradarbiavimo planų, skirtų kovai su neapykantos nusikaltimais, rengimas: Metodika*. ESBO Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). p. 18. <https://www.osce.org/odihr/402305>

Teisėsaugos institucijų, prokuratūros ir teismų bendradarbiavimas suteikia unikalių galimybių supaprastinti ir suvienodinti neapykantos nusikaltimus reglamentuojančių teisės aktų aiškinimą taip, kad būtų išvengta bet kokio nebaudžiamumo regimybės. Toks koordinavimas užtikrintų, kad tyrimo institucijos imtųsi būtinų veiksmų kaltinimams pagrįsti, o prokuratūra tiksliai kvalifikuotų nusikaltimą; tik aiškus šių subjektų bendravimas dėl įrodinėjimo reikalavimų gali užtikrinti, kad nė vienas praneštas neapykantos nusikaltimas neliktų nenubaustas. Vieningų ir numatomų įrodinėjimo standartų sukūrimas taip pat padeda PVO, padedančioms aukoms, ir stiprina pasitikėjimą teisingumo sistema.

Stebėseną visuose baudžiamojo proceso etapuose ir surinktų duomenų strateginę analizę taip pat leidžia gauti naujausią informaciją apie neapykantos nusikaltimų pobūdį, baudžiamojo teisingumo procedūros ar paramos aukoms sistemos trūkumus; tai labai svarbu, kad būtų galima laiku imtis teisėkūros, mokymų ar politikos priemonių.

Tarpsektoriniu bendradarbiavimu, ypač įtraukiant PVO, teikiančias paramos aukoms paslaugas, gali būti sukurtas komunikacijos kanalas, **įtraukiantis aukų požiūrį ir tenkinantis jų poreikius tiesiogiai, ir tiksliau.**

Gerosios praktikos pavyzdys

Lietuvoje **Veiksmingo atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą skatinimo darbo grupė** buvo oficialiai įsteigta 2020 m. vidaus reikalų ministro įsakymu.⁵⁹ Ji buvo suburta įgyvendinant projektą „Atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą stiprinimas Lietuvoje“, finansuojamą pagal 2014–2020 m. Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietybės programą. Projektą įgyvendino Vidaus reikalų ministerija, Generalinė prokuratūra ir Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba.

Darbo grupė buvo pirmasis bandymas Lietuvoje suteikti struktūrizuotą tarpsektorinio bendradarbiavimo formatą tarp atitinkamų valstybės su-

⁵⁹ Įsakymas Dėl darbo grupės sudarymo Nr. 1V-162, (2020). <https://www.e-tar.lt/portal/en/legislation/Act/de8241d056d611ea931dbf3357b5b1c0/qkKxLxzzDA>

bjektų (t. y. Vidaus reikalų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Generalinės prokuratūros, policijos, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ir t. t.) ir pilietinės visuomenės bei tarptautinių organizacijų, dirbančių su pažeidžiamomis grupėmis (pvz. romų teisių organizacijomis). Jos veikla finansuojama Vidaus reikalų ministerijos, tačiau jos nariai negauna jokio atlygio.

Darbo grupės įsteigimo tikslas buvo spręsti įvairius ir daugialypius klausimus, susijusius su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba – jos kompetencija yra pritaikyta šiam tikslui. Dekrete nustatytos šios Darbo grupės funkcijos:

- ▶ Svarstyti ir teikti atitinkamus pasiūlymus, kaip didinti visuomenės informuotumą apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, skatinti dialogą su pažeidžiamomis bendruomenėmis ir svarstyti kitus klausimus, susijusius su kovos su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba veiksmingumo didinimu;
- ▶ Vykdyti Lietuvos Respublikos tarpvalstybinių įsipareigojimų neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos prevencijos srityje įgyvendinimo stebėseną ir rengti pasiūlymus dėl jų tinkamo įgyvendinimo;
- ▶ Svarstyti teisės aktus ir teisės aktų projektus, taip pat veiksmų planus ir veiksmų planų projektus, susijusius su neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos prevencija;
- ▶ Išnagrinėti klausimus, susijusius su neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos situacijos stebėsenos gerinimu Lietuvoje;
- ▶ Parengti ir paskelbti metinę ataskaitą apie neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos padėtį Lietuvoje; ir
- ▶ Keistis svarbia informacija apie planuojamą ir vykdomą veiklą, ir gerąją patirtį neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos prevencijos srityje.

Darbo grupė savo iniciatyva gali organizuoti diskusijas, seminarus ir pan., siekdama didinti informuotumą apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, mažinti nepranešimų apie juos skaičių, didinti Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų laikymąsi, stiprinti teisėsaugos ir kitų valstybės institucijų bei pilietinės visuomenės organizacijų kompetenciją.

Svarbu tai, kad darbo grupė ne tik sutelkia valstybės ir nevalstybinių institucijų pastangas veiksmingai kovoti su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba, bet ir suteikia unikalią platformą, kurioje sprendžiami konkretūs pažeidžiamų bendruomenių, neproporcingai nukentėjusių nuo šių nusikaltimų, poreikiai ir iššūkiai (pavyzdžiui, LGBTIQ bendruomenės, migrantų, etninių mažumų), veikia kaip pilietinės visuomenės organizacijų ir pagrindinių teisėsaugos institucijų bendravimo kanalas.

Panaši geroji praktika

Nacionalinė taryba prieš rasizmą ir netoleranciją Graikijoje buvo įsteigta įstatymu Nr. 4356/2015 (Vyriausybės leidinys A 181/24.12.2015). Tai kolektyvinis patarimus ir ekspertines nuomones teikiantis organas, pavaldus Teisingumo ministerijos Žmogaus teisių generaliniam sekretoriatui. Jį sudaro ir valdžios institucijos, t. y. atitinkamus įgaliojimus turinčių ministerijų atstovai, ir pilietinės visuomenės organizacijos bei nacionalinės žmogaus teisių institucijos.

Pagrindinės jos pareigos yra:

- ▶ Rasizmo ir netolerancijos prevencijos ir kovos su jais politikos kūrimas, siekiant užtikrinti asmenų ir grupių, kurie tampa taikiniai dėl rasės, odos spalvos, tautinės ar etninės kilmės, genealogijos, socialinės kilmės, religinių ar kitokių įsitikinimų, negalios, seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės ar lyties raiškos, apsaugą;
- ▶ Įstatymų prieš rasizmą ir netoleranciją įgyvendinimo ir jų atitikties tarptautiniams ir Europos teisės aktams priežiūra; ir
- ▶ Susijusių institucijų veiklos skatinimas ir koordinavimas, kad būtų veiksmingiau sprendžiamas šis reiškinys, ir stiprinamas bendradarbiavimas su pilietine visuomene šiais klausimais.

NCRI parengė pirmąjį Nacionalinį kovos su rasizmu ir netolerancija veiksmų planą 2020–2023 metams,⁶⁰ taip pat parengė neapykantos nusikaltimų aukų

60 Įsakymas Dėl darbo grupės sudarymo Nr. 1V-162, (2020). <https://www.e-tar.lt/portal/en/legalAct/de8241d056d611ea931dbf3357b5b1c0/qkKxLxzzDA>

teisių vadovą, kuris išleistas dešimčia kalbų⁶¹. Jame plačiai informavo apie rasizmo, diskriminacijos ir netolerancijos problemas.⁶²

2012 m. Vengrijos **kovos su neapykantos nusikaltimais darbo grupė (WGAHC)** įkūrė penkios pilietinės visuomenės organizacijos („Amnesty International Hungary“, „Háttér draugija“, Vengrijos Helsinkio Komitetas, Vengrijos pilietinių laisvių sąjunga, Etninių ir tautinių mažumų teisinės gynybos biuras), siekdamas suvienyti jėgas ir veiksmingiau kovoti su neapykantos nusikaltimais. Be PVO atstovų, WGAHC darbe dalyvauja ir pavieniai ekspertai.⁶³ WGAHC nuolat teikia profesinį indėlį į įstatymų projektus ir teikia iniciatyvas, kuriomis siekiama stiprinti valstybės atsaką į neapykantos nusikaltimus. Ji atlieka mokslinius tyrimus, siekdama geriau suprasti neapykantos nusikaltimų reiškinį ir nustatyti naujas kovos su neapykantos incidentais priemones. WGAHC parengė mokymo programas ir vykdė mokymo programas specialistams, dirbantiems su neapykantos nusikaltimais. Kai kurios organizacijos narės siūlo nemokamą teisinę pagalbą neapykantos nusikaltimų aukoms. Galiausiai WGAHC puoselėja gerus profesinius santykius su kitomis PVO, atstovaujančiomis ar remiančiomis neapykantos nusikaltimų aukas, policija, prokuratūra, kitomis valdžios institucijomis ir teismais. Nors pati savaime WGAHC nėra tarpsektorinė (WGAHC nariais yra tik PVO ir mokslininkai, joje nedalyvauja jokios viešosios institucijos), tačiau WGAHC pasirodė esanti labai naudinga priemone pilietinės visuomenės ir viešųjų institucijų dialogui skatinti.

Rasistinio smurto registravimo tinklas, išsamiau aprašytas skyriuje apie *dokumentaciją*, taip pat yra tarpsektorinio bendradarbiavimo geroji patirtis.

61 Prieiga per internetą: <https://moj.gov.gr/wp-content/uploads/2022/08/GUIDE-LAST.pdf>.

62 Pavyzdžiui, žr. televizijos reklaminius siužetus apie pabėgėlių teises ir būtinybę integruoti pabėgėlių vaikus į visuomenės švietimą (juos galima rasti adresu: <https://moj.gov.gr/wp-content/uploads/2020/06/Pagosmia-imer-prosfigon.mp4> ir https://moj.gov.gr/wp-content/uploads/2020/06/KETHI_Spot_Prosfigopoula.mp4).

63 *Kovos su neapykantos nusikaltimais darbo grupė (GYEM)*. (2013 m. gegužės 9 d.). Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport. <https://www.gyuloletellen.hu/en/about-us>. Išsamiau žr. skyrių apie tarpsektorinį bendradarbiavimą.

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Turėti teisinį pagrindą bet kokiam tarpsektoriniam bendradarbiavimui, kuris užtikrintų jo tvarų veikimą.
- ▶ Įtraukti visus suinteresuotuosius subjektus, t. y. tiek valstybės institucijas, tiek pilietinės visuomenės organizacijas, siekiant užtikrinti, kad būtų integruotos ir išklaudytos visos perspektyvos.
- ▶ Tarpsektorinių įstaigų įgaliojimus pagrįsti išsamiu poreikių vertinimu ir pritaikyti jų veiklą prie steigimo susitarime nustatytų tikslų.
- ▶ Sukurti tarpsektorinių institucijų bendradarbiavimo stebėsenos ir vertinimo sistemą, ir laiku atlikti reikiamus pakeitimus.

Kiti ištekliai

- ▶ Suinteresuotųjų šalių informuotumo didinimas ir neapykantos nusikaltimų aukų paramos ištekliai (EStAR). (2022). *Kompendiumas: Pilietinės visuomenės ir vyriausybės bendradarbiavimo praktika siekiant veiksmingos paramos neapykantos nusikaltimų aukoms*. <https://www.osce.org/odihr/514165>.
- ▶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2018). *Developing Interagency Co-operation Plans to Address Hate Crime (Tarpžinybinio bendradarbiavimo planų, skirtų neapykantos nusikaltimams spręsti, rengimas): A Methodology*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). <https://www.osce.org/files/f/documents/3/b/402296.pdf>
- ▶ ES aukšto lygio kovos su neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimais grupė. (2023). *Pagrindiniai teisėsaugos institucijų ir pilietinės visuomenės organizacijų bendradarbiavimo principai*. https://commission.europa.eu/system/files/2023-03/KGP%20on%20cooperation%20LEA%20CSOs_final.pdf.

Bendruomenės atsakas

Problemos aprašymas

Nusikaltėlio nuteisimas nėra vienintelis būdas sušvelninti žalingą neapykantos nusikaltimo poveikį asmeniui, bendruomenei ir visuomenei. Neapykantos nusikaltimai yra **simboliniai nusikaltimai**, kuriais aukai ir jos socialinei grupei siunčiama žinia, kad jie nėra lygiaverčiai visuomenės nariai, kad jie jai nepriklauso. Neapykantos nusikaltimų nuostatų egzistavimas ir jų taikymas konkrečiose baudžiamosiose procedūrose yra priešprieša, kuria išreiškiamas politinės bendruomenės nepritarimas šališkumui ir tarpgrupiniam priešiškumui bei patvirtinamos lygybės ir nediskriminavimo vertybės. Tačiau baudžiamosios teisės sankcijos nėra vienintelis būdas perduoti tokią žinią, panašų poveikį gali turėti ir viešas solidarumo ir bendruomeniškumo išreiškimas.

Tokie su baudžiamuoju teisingumu nesusiję veiksmai yra ypač svarbūs, nes baudžiamojo teisingumo **veiksmai dažnai būna nesėkmingi**. Jei nusikaltėlis nenustatomas, jo negalima patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir nubausti, o teisingumas neįvykdomas. Net jei nusikaltėlis nustatomas, tyrimas ir baudžiamasis persekiojimas gali užtrukti mėnesius ar metus, o per tą laiką simbolinė nusikaltimo žala jau būna padaryta. Atkuriamųjų metodų, pavyzdžiui, tarpininkavimo, suteikiančio nusikaltėliui galimybę atsiprašyti ir atlyginti finansinę, emocinę ir psichologinę žalą aukai, taikymas, taip pat bendruomenės lygmens intervencijos, pavyzdžiui, viešas nusikaltimo pasmerkimas ir solidarumo su auka išreiškimas, gali būti veiksminga baudžiamųjų sankcijų alternatyva arba papildymas.

Visuomenės dėmesys neapykantos incidentams gali atkreipti nepageidaujamą dėmesį į neapykantos nusikaltimų atvejus, o tai gali dar kartą traumuoti aukas, net jei komunikacijos tikslas yra jas palaikyti. Valdžios institucijos, PVO ir visuomenės veikėjai turėtų prieš viešai pranešdami apie bylą, atidžiai įvertinti galimą visuomenės dėmesio poveikį aukos gerovei.

Gerosios praktikos pavyzdys

Marcas (išgalvotas vardas) yra 54 metų homoseksualus vyras, gyvenantis nedidelėje Ordis savivaldybėje, esančioje Žironos provincijoje (Ispanija), kurioje gyvena 373 gyventojai.

Vieną rytą jo mikroautobusas buvo apipurkštas fuksijų spalvos svastikomomis ir neapykantos kupinu užrašu: „Pederastai miršta!“ Nusikaltėlio nepavyko nustatyti, todėl baudžiamasis procesas nedavė jokių rezultatų. Nepaisant to, išpuolis neliko be atsako: jo **bendruomenė neliko abejinga ir išreiškė jam solidarumą**. Jo kaimynai surengė protesto mitingą prieš išpuolį, miesto savivaldybė suoliukus nudažė vaivorykštės spalvomis, o aikštę pavadino „Harmonijos kampu“.

Panaši geroji patirtis

2012 m. 90-metis buvęs vyriausiasis rabinas Vengrijoje buvo užgauliotas gatvėje.

Trijų pagrindinių Vengrijos istorinių bažnyčių atstovai – Vengrijos katalikų vyskupų konferencijos pirmininkas, Vengrijos reformatų bažnyčios generalinio sinodo pirmininkas ir Vengrijos liuteronų bažnyčios pirmininkas išplatino **bendrą pranešimą spaudai, kuriame** pasmerkė išpuolį, o Respublikos prezidentas **asmeniškai aplankė** rabiną. 2013 m. tris Budapešto „Pride“ eitynių dalyvius, iš kurių du buvo romai, žiauriai užpuolė kraštutinių dešiniųjų kontrprotestuotojai. Žmogiškųjų išteklių ministerija paskelbė trumpą **pranešimą spaudai, kuriame** pasmerkė išpuolį ir išreiškė viltį, kad nusikaltėliai bus nustatyti.

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Baudžiamosios justicijos institucijos turėtų aktyviai informuoti apie neapykantos nusikaltimų atvejus, įskaitant visus pagrindinius tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo etapus, tinkamai atsižvelgdamos į aukos (-ų) privatumą.
- ▶ Bendruomenės lyderiai, politikai ir visuomenės veikėjai turėtų viešai pasmerkti neapykantos incidentus ir išreikšti solidarumą su auka.
- ▶ Pasitarti su auka ar ji pageidauja, kad apie incidentus būtų kalbama viešai.

Kiti ištekliai

- ▶ De Greef, A., & Grossthal, K. (Eds.). (2020). *Safe To Be: Handbook (Saugu būti: vadovas)*. Safe To Be by Speak Out project consortium. <https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/speakout-handbook.pdf>

Informuotumo didinimas

Problemos aprašymas

Informuotumo didinimas reiškia, kad žmonės turi suvokti (šiuo atveju – neapykantos nusikaltimus) ir padaryti šią problemą labiau matomą visuomenėje.⁶⁴ Didinti informuotumą apie neapykantos nusikaltimus gali būti sudėtinga. Vis dėlto sąmoningumo didinimas apie tokias problemas, laikantis į aukas orientuoto požiūrio, atsižvelgiančio į tarpsektoriškumą, yra labai svarbus siekiant kurti įtraukesnę ir teisingesnę visuomenę, kurioje visi gali saugiai gyventi ir naudotis savo teisėmis, kurioje žmonės pasitiki baudžiamojo teisingumo sistema, todėl apie neapykantos nusikaltimus pranešama, o kaltininkai nubaudžiami.

Išteklių ribotumas arba netvarumas (t. y. projektinis finansavimas) gali riboti informuotumo didinimo veiklos ir kampanijų aprėptį, poveikį ir ilgalaikiškumą. Dalijimasis asmeninėmis neapykantos nusikaltimų aukų istorijomis gali paskatinti kitas aukas pasisakyti ir veikti, tačiau reikia atsižvelgti į **aukų pasitikėjimą, privatumą, saugumą ir emocinį** tokio pasakojimo **poveikį**. Būdamas auka asmuo atsiduria jautrioje ir pažeidžiamoje padėtyje, todėl reikia rasti tinkamą pusiausvyrą tarp aukos apsaugos nuo antrinės viktimizacijos ir tolesnio jos traumavimo, stigmatizavimo ir tikslo šviesti bei didinti informuotumą. Vykdam informuotumo didinimo veiklą, pavyzdžiui, kampanijas, taip pat reikia atsižvelgti į tai, kad **nebūtų įtvirtinami ir stiprinami stereotipai** apie tam tikras bendruomenes. Kitos iššūkių formos apima **pasipriešinimą arba priešišumą kultūriškai ar**

64 Norite sužinoti, kaip padidinti informuotumą? Youth Do It. <https://www.youthdoit.org/themes/aware-ness-raising>

politiškai jautriems klausimams, pavyzdžiui, neapykantos nusikaltimams. Atsižvelgiant į tai, tikslas ir **žinia apie konkrečią informuotumo didinimo kampaniją gali būti sąmoningai neteisingai interpretuojama ir iškraipoma**.

Nepaisant visų minėtų iššūkių, labai svarbu didinti informuotumą. Norint įveikti kai kuriuos iššūkius, planavimo etape reikia atidžiai apsvarstyti kampanijas ir kitą informuotumo didinimo veiklą. Labai svarbu **nustatyti jos tikslą su išmatuojamais sėkmės rodikliais** (pavyzdžiui, KPI, pagrindiniais veiklos rodikliais, ypač įsitraukimo). Kad sąmoningumo didinimo kampanijos ir veikla pasiektų savo švietėjiškus tikslus, jos turi remtis **tikslia ir išsamia informacija**. Tai gali būti akademinės išvados, neapykantos nusikaltimų statistika ir (arba), dalyvaujant neapykantos nusikaltimų aukoms, asmeninės istorijos arba tikslinių grupių diskusijos. Remiantis jau egzistuojančiomis bendradarbiavimo formomis, **atitinkami suinteresuotieji subjektai gali būti įtraukiami** siekiant parengti ir įgyvendinti išsamią informuotumo didinimo kampaniją. Be to, reikia užtikrinti, kad kampanijos **pranešimai būtų paprasti, lengvai suprantami, atsižvelgiantys į kultūrą ir vietinį kontekstą, siekiant išvengti** klaidingo jų aiškinimo ir (arba) iškraipymo. Atsižvelgiant į tai, **turi būti užtikrintas** informuotumo didinimo kampanijoje dalyvaujančių **aukų saugumas ir apsauga**, kad būtų išvengta antrinės viktimizacijos ir stigmatizacijos. Turi būti parengtas **krizių valdymo planas, kad būtų galima** laiku reaguoti į bet kokią prieš kampanijos dalyvius nukreiptą reakciją.

Gerosios praktikos pavyzdys

Projekte „Call It Hate: didinant sąmoningumą apie prieš LGBT asmenis nukreiptus neapykantos nusikaltimus“⁶⁵ „Háttér draugija“ iš Vengrijos įgyvendino **kampaniją „Būk garsesnis už neapykantą“**.⁶⁶ Kampanijos koncepcija kilo iš to, kad neapykantos nusikaltimai paprastai įvykdomi viešose erdvėse.

65 *Vadinkite tai neapykanta*. (2018 m. balandžio 4 d.). „Háttér draugija“. <https://en.hatter.hu/what-we-do/legal-aid/projects/call-it-hate>

66 *Legyél hangosabb a gyűlöletnél!*. <https://hangosabbagyuloletnel.hu/>

Nepaisant to, apie tokius atvejus pranešama nepakankamai, dažnai jie lieka nutylėti, nes aukos bijo pranešti apie incidentus, o liudininkai vengia įsikišti arba ignoruoja šiuos šališkumu motyvuotus nusikaltimus.

Be to, kampanijos metu kalbėta apie duomenų, susijusių su pranešimais apie neapykantos nusikaltimus, latentškumą, nes aukos gali manyti, kad „nėra prasmės kreiptis į valdžios institucijas“. Pagrindinė kampanijos idėja buvo paskatinti aukas išdrįsti kalbėti apie savo istorijas, nes kitaip pokyčiai negalės prasidėti. Šios kampanijos svarba buvo siekis kovoti su neapykantos nusikaltimais, atskleidžiant atvejus (konkrečiai LGBTIQ asmenų), kurie gali likti paslėpti nuo valdžios institucijų ir PVO. Be to, kampanijos interneto svetainėje buvo paaiškinta neapykantos nusikaltimų sąvoka, pateikti pavyzdžiai, kas yra neapykantos nusikaltimas, aptarti duomenys apie neapykantos nusikaltimus ir jų latentškumas, ir galiausiai pateikta bendra informacija apie tokių nusikaltimų pranešimo tvarką ir teisinę pagalbą, kurią teikia „Háttér draugija“.

Kampanijos metu buvo pasitelkiamos kelios priemonės, pavyzdžiui, Budapešto gatvėse buvo pateikiami nuplaunamais dažais užrašyti užrašai viešose erdvėse (pvz., „Tai nusikaltimo vieta“). Tai buvo pakartota ir kitų vietovių pakelėse, kur anksčiau buvo įvykdyta neapykantos nusikaltimų. Aktyvistai dalijo skrajutes „Tu buvai nusikaltimo vietoje“ su QR kodu. Panaudojus šį kodą, internetinėje erdvėje pokalbių robotas pristatė su pasirinkta vieta susijusią neapykantos nusikaltimo istoriją. Jis klausė naudotojų, ką jie būtų darę, jei būtų buvę įvykio vietoje, mokė juos, ką rekomenduojama daryti tokiose situacijose kaip aukai ar liudininkui, informavo naudotojus, kur aukos gali kreiptis pagalbos, pokalbio pabaigoje nukreipė juos į kampanijos svetainę. Šis pokalbių robotas taip pasiekė 4 300 vartotojų. „Gatvės trafaretų kampanijos“ pradžia buvo susijusi su Budapešto „Pride“, nes šiuo laikotarpiu žiniasklaida ypač daug dėmesio skiria LGBTIQ problematikai. Be to, šiuo atveju neapykantos nusikaltimo incidentas įvyko ir per Budapešto „Pride“ renginius. „Háttér draugija“ incidento vietoje surengė spaudos konferenciją, kurią, be kita ko, vakaro žiniose pristatė vienas iš pagrindinių komercinių televizijos kanalų. Ji pasiekė 545 000 žmonių.

Be bylos detalių, „Háttér draugijos“ atstovai informavo žiniasklaidą apie projekto „Call It Hate“ tyrimo rezultatus.

Kalbant apie internetinę erdvę, kampanijos metu buvo sukurta ir anksčiau minėta „Būk garsesnis už neapykantą“ svetainė, kurioje buvo galima anksčiau neapykantos nusikaltimus patyrusioms aukoms pasidalinti savo patirtimi ir iškelti į viešumą tas istorijas, kurios buvo „paslėptos giliai viduje“.

Dalinimasis asmeninėmis istorijomis taip pat atkreipė dėmesį į tai, kiek daug atvejų nepatenka į Vengrijos statistinius duomenis apie neapykantos nusikaltimus, nes apie juos gali būti nepranešama. Interneto svetainėje aukos galėjo anonimiškai pasidalinti savo istorijomis. Buvo siekiama paskatinti kitus kalbėti, destigmatizuoti buvimą neapykantos nusikaltimo auka ir pabrėžti pranešimo apie neapykantos nusikaltimus svarbą. Svetainėje taip pat buvo pateikta lankytojams skirtų mokomųjų išteklių. Ši kampanija taip pat rėmėsi LGBTIQ įtakingų asmenų pagalba, kurie buvo kviečiami pasidalyti savo asmeninėmis istorijomis, taip pat paskatinti kitus tai padaryti minėtoje interneto svetainėje ir pranešti apie neapykantos nusikaltimus. Jie taip pat reklamavo „Háttér draugijos“ teisinės ir psichosocialinės pagalbos paslaugas. Iš viso buvo užfiksuota apie 210 000 peržiūrų. Kampanijos metu buvo specialiai sukurtos laikinos tatuiruotės, dalintos visoje Vengrijoje. Žmonės buvo raginami „pasidaryti tatuiruotę“ ir dalytis nuotraukomis socialinių medijų platformose su grotąžyme #hangosabbagyűlöletnél (#garsesniužneapykantą).

Grįžtant prie neinternetinės erdvės, kampanijos metu buvo atliktas socialinis eksperimentas, užmaskuotas kaip reklamos atranka. Jame dalyvavo du žmonės su iš anksto numatytais vaidmenimis: vienas vyras su vaivorykštės ženkliuku ant marškinėlių, o kitas atliko homofobo vyro vaidmenį. Tarp jų kilo konfliktas ir homofobiškasis vyras ėmė įžeidinėti neva homoseksualų vyrą iš pradžių tik žodžiu, bet vėliau konfliktas peraugo ir į fizinį lygį. Organizatoriai siekė išsiaiškinti aplinkinių reakciją. Po šios scenos iš kitų dalyvių buvo imami interviu, kad jie išreikštų savo emocijas, išsakytų savo reakciją į konfliktą ir pasidalytų mintimis ar ankstesne patirtimi apie neapykantos nusikaltimus.

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Pažinkite savo tikslinę auditoriją ir atitinkamai pritaikykite žinutę.
- ▶ Atsižvelkite į neapykantos nusikaltimų sudėtingumą, taip pat į aukų tapatybę, susijusią su įvairiomis grupėmis.
- ▶ Naudokite įvairias priemones (spausdintas skrajutes, socialinę žiniasklaidą, viešuosius renginius, mokyklos programas ir t. t.), atsižvelgiant į tikslinę auditoriją.
- ▶ Istorijų pasakojimas yra galinga informuotumo didinimo priemonė, o pasidalytos asmeninės istorijos ar liudijimai yra ypač naudingi, nes jie gali padidinti solidarumą ir paskatinti aukas ar liudininkus pranešti.
- ▶ Interaktyvi veikla gali geriau įtraukti žmones į informuotumo didinimo kampanijas.

Kiti ištekliai

- ▶ *10 būdų, kaip veiksmingai informuoti apie žmogaus teises – 2022 m. leidimas.* (2022 m. balandžio 13 d.). Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Agentūra. <http://fra.europa.eu/en/publication/2022/10-keys-effective-ly-communicat-ing-human-rights-2022-edition>.
- ▶ Lygybės įgyvendinimo priemonių rinkinys | ILGA-Europe. (2017 m. lapkričio 21 d.). <https://www.ilga-europe.org/report/framing-equality-toolkit/>

Dokumentacija

Problemos aprašymas

ESBO Ministrų Tarybos sprendimu Nr. 9/2009 valstybės aiškiai raginamos „rinkti, tvarkyti ir viešai skelbti patikimus ir pakankamai išsamius duomenis ir statistiką apie neapykantos nusikaltimus ir smurtines netolerancijos apraiškas, įskaitant teisėsaugos institucijoms praneštų atvejų skaičių, baudžiamojo persekiojimo atvejų skaičių ir paskirtas bausmes“.⁶⁷ Išsamių ir tikslių duomenų apie neapykantos nusikaltimus trūkumas kenkia visoms pastangoms veiksmingai spręsti šią problemą. Bet kokia nacionalinė sistema, kuria siekiama **sistemiškai rinkti duomenis apie neapykantos nusikaltimus**, turi prasidėti nuo atitinkamų baudžiamojoje teisėje numatytų nusikalstamų veikų nustatymo: kai kuriose šalyse yra viena konkrečių neapykantos nusikaltimų nuostata, o kitose neapykantos ar šališkumo motyvai traktuojami pagal kelias baudžiamąsias nuostatas, todėl neapykantos incidentus nustatyti sudėtingiau. Vis dėlto, siekiant užtikrinti palyginamumą tarptautiniu mastu, svarbu apsiriboti duomenų rinkimu tik apie nusikalstamas veikas, kuriose neapykantos motyvas aiškiai nurodytas kaip esminis nusikaltimo elementas. Nusikalstamų veikų sąrašas turi būti nurodyti bent jau visi baudžiamojoje teisėje aiškiai paminėti neapykantos motyvai, pageidautina, kad jie būtų suskirstyti pagal konkrečius saugomus pagrindus, t. y. vietoj religinės neapykantos renkanti duomenis turi būti

⁶⁷ Sprendimas Nr. 9/09 dėl kovos su neapykantos nusikaltimais, (2009 m.). 1 punktas. <https://www.osce.org/files/f/documents/d/9/40695.pdf>

nurodyta religinė bendruomenė, kurią tai palietė (pvz., antisemitiniai ar antimusulniški nusikaltimai)⁶⁸.

Žvelgiant iš tarpsektorinės perspektyvos, labai svarbu, kad kiekvienu atveju būtų galima pažymėti daugiau nei vieną saugomą charakteristiką ir kad sistema leistų nustatyti atvejus su keliomis charakteristikomis. Kadangi duomenys renkami statistiniais sumetimais, duomenų apsaugos įstatymai negali būti naudojami siekiant išvengti suskirstytų duomenų apie nusikaltėlių šališkumo motyvaciją rinkimo.

Su neapykantos nusikaltimais ar neapykantos nusikaltimų aukomis susiduria daugybė teisingumo sistemos ir kitų subjektų, todėl labai svarbu sukurti **nacionalinę duomenų rinkimo koordinavimo struktūrą**. Jei duomenys bus renkami tik apie praneštus neapykantos nusikaltimų atvejus, kaltinamųjų aktų dėl neapykantos nusikaltimų skaičių arba apkaltinamųjų nuosprendžių dėl neapykantos nusikaltimų skaičių, bendras vaizdas bus iškreiptas. Duomenys turi būti registruojami nuo pat proceso pradžios, o sukurta šališkumu motyvuotų incidentų dokumentavimo sistema turi leisti sekti bylą per visą procesą, t. y. nuo pranešimo teisėsaugos institucijoms iki teismo sprendimo (jei toks priimtas). Tačiau neapykantos nusikaltimų dokumentavimas neturi apsiriboti tik oficialiomis procedūromis: aukos dažnai nesikreipia ir nepraneša apie nusikaltimą policijai. Nesikreipiant į pilietinės visuomenės organizacijas, remiančias neapykantos nusikaltimų aukas, negalima tiksliai įvertinti ir išmatuoti šališkai motyvuotų incidentų paplitimo.

Duomenų apie neapykantos nusikaltimus rinkimas ir dokumentavimas yra būtinas siekiant:

- ▶ Suprasti neapykantos nusikaltimų paplitimą ir pobūdį.
- ▶ Sukurti ir palaikyti visiems prieinamą paramos aukoms sistemą, kuri būtų pritaikyta neapykantos nusikaltimų aukoms;
- ▶ Įvertinti reagavimo į neapykantos nusikaltimus veiksmingumą;
- ▶ Kuo labiau padidinti prevencines priemones;

68 Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2014). *Neapykantos nusikaltimų duomenų rinkimo ir stebėsenos mechanizmai: Praktinis vadovas*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). p. 42. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/a/124533.pdf>

- ▶ Aprūpinti teisėkūros institucijas ir politikos formuotojus patikimais duomenimis; ir
- ▶ Sukurti įrodymais pagrįstą informaciją, kurią būtų galima pateikti plačiajai visuomenei.

Svarbu ne tik rinkti duomenis, bet ir **juos viešai skelbti**. Geriausia, jei tai būtų daroma pateikiant pirminius duomenis, kad juos būtų galima atsisiųsti ir analizuoti, taip pat reguliariai (pvz., kartą per metus) skelbti ataskaitas, kuriose pateikiami ne tik skaitmeniniai duomenys, bet ir nustatomos ilgalaikės tendencijos ir nauji pokyčiai.

Gerosios praktikos pavyzdys

Graikijos nacionalinė žmogaus teisių komisija ir Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro biuras Graikijoje 2011 m. įsteigė Graikijos **rasistinio smurto registravimo tinklą** (RVRN).⁶⁹ Šiuo metu jį sudaro 52 pilietinės visuomenės organizacijos, teikiančios medicines, socialines, teisines, psichologines paslaugas ir susiduriančios su šališkumu motyvuoto smurto ar kitų neapykanta ar išankstinėmis nuostatomis motyvuotų smurtinių išpuolių aukomis. Įkurti RVRN paskatino tai, kad nėra oficialios neapykantos nusikaltimų ir šališkumu motyvuotų incidentų registravimo sistemos, taip pat poreikis sujungti įvairias organizacijas, padedančias neapykantos nusikaltimų aukoms.

Pagrindinės RVRN funkcijos yra šios:

- ▶ Registruoti šališkumo motyvuotus incidentus;
- ▶ Užfiksuoti kokybines ir kiekybines neapykanta motyvuoto smurto Graikijoje tendencijas nustatyti paramos aukoms sistemos spragas;
- ▶ Parengti ir pateikti rekomendacijas Graikijos valdžios institucijoms, kuriomis siekiama užtikrinti, kad būtų laikomasi vidaus ir tarptautinės teisės;
- ▶ Didinti informuotumą; ir

69 RVRN.org. <https://rvrn.org/en/>

- ▶ Rengti mokymus valdžios institucijoms ir pilietinės visuomenės organizacijoms apie neapykantos nusikaltimus.

RVRN sistemingai registruoja šališkumu motyvuoto smurto atvejus; incidentai registruojami anonimiškai, neapykantos nusikaltimų aukos susisiečia su viena iš dalyvaujančių organizacijų ir gauna iš jų pagalbą. Nuo įkūrimo RVRN paskelbė 11 metinių ataskaitų⁷⁰, surengė nemažai viešų renginių ir skleidė informaciją, skirtą didinti informuotumą neapykantos nusikaltimų klausimu. Metinėse ataskaitose pateikiama išsami informacija apie nukentėjusiųjų bylą, nurodant jų saugomas savybes, nusikaltėlių profilį (jų profesiją arba priklausymą ekstremistinėms grupėms), tendencijas, kurias rodo užregistruotų atvejų skaičius, ir pagrindines neapykantos nusikaltimų priežastis. Metinėse ataskaitose kaupiami neįkainojami duomenys, būtini neapykantos nusikaltimams suprasti ir aprašyti, taip pat nustatyti tinkamas priemonės, kuriomis būtų galima veiksmingai kovoti su neapykantos nusikaltimais. RVRN rengiami statistiniai duomenys neapsiriboja vien oficialiais neapykantos nusikaltimų įrašais, bet apima ir pilietinės visuomenės organizacijų pranešimus, kai auka, bijodama keršto ar antrinės viktimizacijos, nesikreipė į valdžios institucijas ir nepateikė oficialaus pranešimo apie incidentą, nuo kurio nukentėjo dėl šališkumo.

RVRN taip pat padeda bendradarbiauti su atitinkamais įgaliojimais kovojant su neapykantos nusikaltimais ir dalyvauja Nacionalinės kovos su rasizmu ir netolerancija tarybos veikloje.

Panaši geroji patirtis

Romų sekretoriato fondas (*Fundación Secretariado Gitano – FSG*) savo metinėje ataskaitoje fiksuoja neapykantos nusikaltimus ir diskriminacijos prieš romus atvejus. Panašiai **SOS Racisme** kasmet skelbia ataskaitas apie rasizmu motyvuotus incidentus ir neapykantos nusikaltimus: lyginamieji duomenys leidžia nustatyti tendencijas, daryti išvadas apie reiškinių pobūdį,

⁷⁰ Ataskaitas galima rasti adresu: Ataskaitų archyvai. (2022 m. gegužės 26 d.). RVRN.org. <https://rvrn.org/en/category/reports/>

aukų ir kaltininkų profilį bei pagrindines nepakankamo pranešimo priežastis. **Kovos su neapykantos nusikaltimais darbo grupė** turi internetinę neapykantos nusikaltimų bylų duomenų bazę, paremtą organizacijos narių bylų medžiaga, teismų sprendimų duomenų bazėmis, policijos, prokuratūros ir teismų pranešimais spaudai, taip pat žiniasklaidos pranešimais. Be duomenų apie pačius incidentus, taip pat registruojami duomenys apie baudžiamąsias procedūras (įskaitant teisinę kvalifikaciją ir procesines klaidas).

Patarimai ir rekomendacijos

- ▶ Sukurti sistemą, kuri leistų rinkti apibendrintus duomenis apie neapykantos nusikaltimus nuo to momento, kai tokie nusikaltimai užregistruojami baudžiamosios justicijos sistemoje.
- ▶ Sudaryti sąlygas sekti bylą nuo pranešimo iki teismo sprendimo priėmimo, prireikus užmegzti tarpsektorinį baudžiamosios justicijos institucijų bendradarbiavimą.
- ▶ Norint išsamiai nustatyti neapykantos nusikaltimų paplitimą, svarbu kreiptis į pilietinės visuomenės organizacijas.

Kiti ištekliai

- ▶ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. (2014). *Neapykantos nusikaltimų duomenų rinkimo ir stebėsenos mechanizmai: Praktinis vadovas*. ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR). <https://www.osce.org/files/f/documents/3/a/124533.pdf>.

Rodyklė

Saugumo pajėgų veiksmų protokolas dėl neapykantos nusikaltimų ir elgesio, kuriuo pažeidžiamos diskriminacijos teisinės normos ... 41

Alternatyvi pranešimo apie neapykantos nusikaltimus platforma (Pranešk) ... 34

Pagalbos ir pranešimų tarnyba (Servei d'Atnció i Denúncia – SAiD) informuotumo didinimas ... 26-27

Būk garsesnis už neapykantos kampanijos šališkumo rodiklius ... 65-66

Calí programa (Programa Calí) ... 28

„Vadinkime tai neapykanta“: didinti informuotumą apie

Neapykantos nusikaltimai prieš LGBTQI ... 65-66

Ministrų komitetas ... 18

Bendruomenės atsakas ... 61-63

Visapusiškos pagalbos Katalonijos LGBTI asmenims

tarnyba (SAI) Tarybos pamatinis sprendimas ... 46

2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis ... 31

Crenshaw, Kimberlé ... 15

dokumentai ... 69-73

Europos Komisija ... 11, 18, 21

Europos lyčių lygybės institutas (EIGE) ... 20-21

Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Agentūra (FRA) ... 33

Gėjų centras ... 29

Pagalbos gėjams linija ... 29, 36

Generalinis prokuroras dėl neapykantos nusikaltimų

ir diskriminacija (Ispanija) ... 51-52

Graikija ... 8, 35, 52, 58, 71

Háttér draugija ... 29, 36, 59, 65-67

Graikijos policijos pagalbos linija prieš rasistinį smurtą ... 35

Vengrija ... 8, 29, 59, 62, 65, 67

individualių poreikių vertinimas ... 23-24

intersectionality... 8, 15-20, 25, 32, 64

tarpsektorinis bendradarbiavimas ... 8, 20, 36, 54-60, 73

tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo protokolas ... 8, 38-43

Italija ... 8, 28, 36

LEGEBITRA ... 28

LGBTIQ žmonės ... 15-16, 28, 34, 46, 57, 66-67

Lietuva ... 8, 34-35, 41, 56-57

Metodinės rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo, susijusio su neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba ... 41

Nacionalinė taryba prieš rasizmą ir netoleranciją (NCRI) ... 58, 72

Prokurorų, atsakingų už lygybės ir nediskriminavimo baudžiamąją apsaugą, tinklas ... 50-51

Apsaugos nuo diskriminacijos aktų observatorija (OSCAD) ... 45-46

ORFK instrukcija Nr. 30/2019. (VII. 18.) ... 39

ESBO Ministrų Tarybos sprendimas Nr. 9/2009 ... 69

Praktinis neapykantos nusikaltimų ir diskriminacijos tyrimo vadovas ... 41

Rasistinio smurto registravimo tinklas (RVRN) ... 35, 46, 59, 71

Praneškite apie homofobiją! ... 36

pranešimai ... 10, 27, 31-37, 66-67

Rete Dafne ... 28

Romai ... 15-16, 27-28, 46, 52, 57, 62, 72

Romų sekretoriato fondas

(Fundación Secretariado Gitano – FSG) ... 27, 52, 72

antrinė viktimizacija ... 10, 38, 40, 42-43

Slovėnija ... 8, 28

SOS Rasizmas Katalonijoje (SOS Racisme Catalunya) ... 26-27, 52, 72

Ispanija ... 8, 26-27, 51-52, 62

mokymo specialistai ... 8, 39, 43-48

orientacija į auką ... 8, 10-13, 23, 35

paramos aukoms paslaugos ... 23-29, 33, 40, 45, 50, 53-54, 56

Nukentėjusiųjų teisių direktyva ... 11-12

Darbo grupė prieš neapykantos nusikaltimus (WGAHC) ... 40, 59, 72

Veiksmingo atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą skatinimo darbo grupė ... 56

CounterHate

Pagalbos neapykantos nusikaltimų aukoms gerinimas
taikant į aukas orientuotą ir tarpsektorinį požiūrį.